

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra slovanských jazyků a literatur

Oddělení českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

K obecným otázkám ontogeneze řeči

Autor práce: Kateřina Adamová

Vedoucí práce: PhDr. Milena Nosková, Ph.D.

České Budějovice 2016

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat paní PhDr. Mileně Noskové, Ph.D., vedoucí bakalářské práce za její odborné vedení, konstruktivní rady a připomínky. Poděkování patří i ředitelce a ředitelům základních škol, kteří umožnili provedení dotazníkového šetření pro výzkumnou část bakalářské práce. Také děkuji žákům za jejich spolupráci.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 27. 4. 2016

.....

Kateřina Adamová

Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje na obecné otázky ontogeneze řeči, podává přehled o ontogenezi jako dílčí vědní disciplíně a popisuje vývoj řeči u jednotlivce. Práce je rozdělena na dvě části teoretickou a výzkumnou. Teoretická část přináší obecné pojednání o ontogenezi řeči a vědách souvisejících. Dále je její součástí přehled vývojových stadií řeči. Práce poukazuje na biologické faktory, sociální prostředí a prostředí rodiny, které jsou důležité při vzniku řeči. Také se zabývá problematikou slovní zásoby, jež s vývojem řeči souvisí. Výzkumná část popisuje souvislost mezi čtenářstvím a rozsahem slovní zásoby se zaměřením na žáky druhého stupně základních škol ve věkové hranici 12–14 let.

Klíčová slova: ontogeneze, řeč, vývoj řeči, slovní zásoba, čtenářství

Annotation

This thesis focuses on general questions of speech ontogeny, it presents an overview of the ontogeny as a sub-discipline and describes the development of speech and language of an individual. The thesis is divided into two parts: theoretical part and research. The theoretical part provides a general description of speech ontogeny and related sciences. It also includes the outline of stages of speech and language development. The thesis deals with biological factors, social environment and family environment important for speech and language development. It also deals with vocabulary related with speech and language development. The research part describes the relationship between reading and the extent of vocabulary, focusing on pupils of secondary schools, aged 12–14.

Keywords: ontogeny, speech, speech and language development, vocabulary, reading

Obsah

Úvod.....	7
I. Teoretická část	8
1 Vědy týkající se ontogeneze řeči	8
1.1 Lingvistika.....	8
1.2 Psycholingvistika	8
1.3 Vývojová psycholingvistika.....	9
1.3.1 Současná koncepce vývojové psycholingvistiky	9
2 Jazyk, řeč a komunikace	11
2.1 Jazyk.....	11
2.1.1 Funkce jazyka	11
2.2 Řeč.....	11
2.3 Komunikace	12
3 Ontogeneze a fylogeneze jazyka.....	14
3.1 Fylogeneze jazyka.....	14
3.2 Ontogeneze jazyka	14
4 Historie vědeckého zkoumání řeči.....	16
4.1 První etapa ve zkoumání dětské řeči	16
4.2 Druhá etapa ve zkoumání dětské řeči.....	17
5 Vývoj jazyka u jednotlivce	19
6 Základní faktory ovlivňující vývoj řeči	21
6.1 Biologické faktory.....	21
6.1.1 Základy organické.....	21
6.1.2 Základy funkční	24
6.1.3 Další podmínky pro tvorbu řeči	25
6.2 Společenské faktory	26
7 Jazykové roviny v ontogenezi řeči.....	28
7.1 Morfologicko-syntaktická rovina.....	28
7.2 Lexikálně-sémantická rovina	29
7.3 Foneticko-fonologická rovina	29
7.4 Pragmatická rovina.....	30
8 Vývojová stadia řeči	31
8.1 Přípravná stadia vývoje řeči	32

8.2	Vlastní vývoj řeči	34
9	Poruchy řeči	36
9.1	Narušený vývoj řeči	36
10	Slovní zásoba	39
10.1	První slova a osvojení slovní zásoby	39
10.2	Přehled vývoje řeči se zaměřením na slovní zásobu	39
II.	Výzkumná část.....	43
11	Základní informace k výzkumu a jeho cíl	43
12	Metodologie výzkumu a charakteristika výzkumného vzorku	44
12.1	Stanovení předpokladů	45
13	Vyhodnocení výzkumu	46
13.1	Potvrzení nebo vyvrácení předpokladů	54
	Závěr	58
	Seznam použité literatury	59
	Seznam příloh	62

Úvod

Mezi důležité lidské schopnosti patří řeč, kterou využíváme k dorozumívání a sdělování informací. Umožňuje člověku každodenní komunikaci se svým okolím. Právě řečí a rozumem se člověk odlišuje od zvířat.

Ontogenetický vývoj řeči je spontánní proces, dochází k němu v prvních letech života, aniž by byl závislý na vůli jednotlivce. Proces vývoje řeči je ovlivňován mnohými faktory, jako je vývoj myšlení, motoriky, senzoryckého vnímání či socializace. Ontogenezi řeči můžeme rozčlenit na jednotlivé etapy, avšak vývoj řeči u jednotlivce je velmi individuální, a tudíž nelze jednotlivé etapy striktně časově ohraničit. Jedna etapa přirozeně přechází do druhé a někdy se může stát, že se i krátkodobě překrývají.

Cílem první poloviny teoretické práce je podat přehled o problematice ontogeneze řeči. První část pojednává o vědách, které s vývojem řeči souvisejí, poté následuje samotné vysvětlení pojmu ontogeneze a historický vývoj vědeckého zkoumání řeči. Druhá polovina teoretické části se věnuje samotnému vývoji řeči u jednotlivce. Popisuje faktory, které jsou nepostradatelné pro vznik a vývoj řeči. Posléze následuje přehled vývojových stadií řeči a problematika poruch řeči. Poslední kapitola teoretické části se zabývá slovní zásobou a navazuje na ni výzkumná část.

Výzkum je zaměřen na žáky druhého stupně základních škol, konkrétně na žáky sedmých tříd, proto také vycházíme z posledního vývojového stadia řeči, které se nazývá vlastní jazyková fáze. Výzkumná část se zabývá postoji žáků sedmých tříd k čtenářství v souvislosti se slovní zásobou. Na problematiku slovní zásoby upozorníme v poslední kapitole teoretické části bakalářské práce. Cílem výzkumu bylo zjistit, jaký mají žáci zájem o četbu a vztah k ní. Dále porovnat vliv četby na slovní zásobu a nalézt souvislost mezi četbou a slovní zásobou. Jako metodu jsme zvolili dotazníkové šetření spolu s krátkým písemným projevem.

má svou stránku psychologickou, fyziologickou a fyzikální, určenou vlastnostmi lidského mozku, nervové soustavy a řečových orgánů. Psycholingvistika je věda o jazykovém sdělování. Používá metody experimentální psychologie a kvantitativní analýzy.⁶ Zkoumá otázky rozumění řeči, poruchy mluvení a rozvoj řeči u dětí. Zabývá se částečně i sémantickou stránkou jazyka.⁷ Vztah psycholingvistiky k lingvistice a psychologii popisuje následující schéma komunikační situace:⁸

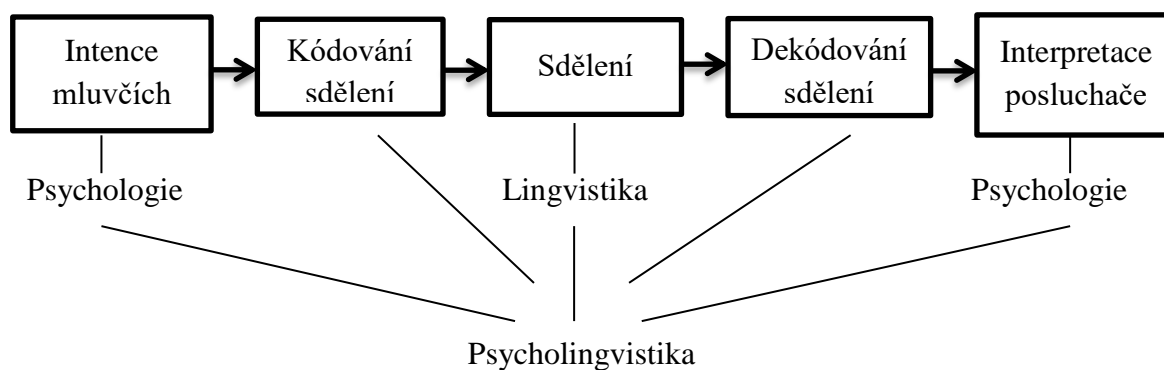

Schéma 2: Schéma komunikační situace⁹

1.3 Vývojová psycholingvistika

Dramatický růst vývojové psycholingvistiky je spojen s objevením revoluční teorie generativní gramatiky,¹⁰ jejímž autorem je Američan Noam Chomsky. Jeho koncepce se postupně rozšířila z USA do mnoha dalších zemí a vyvolala velký zájem o problematiku osvojování jazyka.¹¹

1.3.1 Současná koncepce vývojové psycholingvistiky

Zkoumání dětské řeči a komunikace se v současné psycholingvistice setkává s intenzivním zájmem. V posledních letech se v teorii dětské řeči nashromáždilo velké množství výzkumných poznatků o aspektech dětské řeči a komunikace, které však

⁶ PRŮCHA, Jan. O psycholingvistice. *Slovo a slovesnost* [online]. 1965, roč. 26, č. 1, s. 67–73 [cit. 2015-07-28]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1332>

⁷ *Sensagent-slovník* [online]. [cit. 2015-07-28]. Dostupné z: <http://dictionary.sensagent.com/Psycholingvistika/cs-cs/>

⁸ PRŮCHA, Jan. O psycholingvistice. *Slovo a slovesnost* [online]. 1965, roč. 26, č. 1, s. 67–73 [cit. 2015-07-28]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1332>

⁹ Tamtéž, s. 67–73.

¹⁰ Generativní gramatika je směr lingvistiky, který zkoumá, jakým způsobem se děti dokážou naučit jazyk.

¹¹ PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace. Poznátky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011, s. 13.

nejsou sjednoceny do komplexní teorie. Celkově je možné teorie a prováděné výzkumy zařadit do jedné ze tří skupin:¹²

1. Racionalistický (nativistický) přístup popisuje osvojování jazyka na základě vrozených (dědičných) dispozic nebo vloh.
2. Empiristický přístup považuje za hlavní determinaci v osvojování jazyka učení, vliv prostředí a fungování jazyka pro komunikační záměr.
3. Interakční přístup se pokouší o spojení obou přístupů. Zdůrazňuje spolupůsobení vrozených dispozic, učení dítěte i vliv sociálního prostředí.¹³

¹² Tamtéž, s. 24.

¹³ PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011, s. 25.

2 Jazyk, řeč a komunikace

Abychom se mohli zabývat vývojem lidské řeči, je potřeba si nejprve představit základní pojmy, které osvětlují proces dorozumívání.

2.1 Jazyk

„Jazyk je soustava zvukových a druhotných dorozumivacích prostředků znakové povahy, schopná vyjádřit veškeré vědění a představy člověka o světě a jeho vlastní vnitřní prožitky.“¹⁴

Jazyk lze popsat na základě pozorování jednotlivých jazykových projevů, a to cestou abstrakce a zobecnění. Je abstrakcí svého druhu a zároveň součástí lidského vědomí.¹⁵

Jazyk slouží především jako základní prostředek lidské komunikace. Tuto komunikativní funkci běžně plní každý přirozený jazyk.¹⁶ Zároveň je jazyk systém verbálních znaků (morfémů, slov, vět) sloužící k mezilidské komunikaci.¹⁷

2.1.1 Funkce jazyka

Jazyk má dvě základní funkce – nominativní (pojmenovací) a komunikativní (dorozumivací). Rozlišujeme šest druhů komunikativních funkcí:¹⁸

1. Emotivní/expresivní vyjadřuje postoje a emoce mluvčího (*Au!*).
2. Apelová ovlivňuje posluchače, záměrem je přimět ho k něčemu (*Počkej!*).
3. Poetická funkce klade důraz na obsah a podobu sdělení (*Hrůza hrůzoucí!*).
4. Fatická/kontakťová se snaží udržet pozornost, naladěnost druhého (*Haló, seš tam?*).
5. Metajazyková přenáší pozornost na vlastní formu jazyka jako prostředku (*Co to znamená konsignovat? – Najdi si to ve slovníku!*).
6. Funkci evaluativní můžeme chápat jako rozšíření funkce expresivní, má pragmatickou a subjektivní povahu.¹⁹

2.2 Řeč

Řeč je komunikační jazyková činnost jednotlivce. Jedná se o individuální způsob realizace jazyka, jazykového systému (v odborném užití nejsou výrazy jazyk a řeč

¹⁴ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 27.

¹⁵ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství, 2000, s. 17.

¹⁶ ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2011, s. 13.

¹⁷ CVRČEK, Václav. *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum, 2010, s. 15.

¹⁸ ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2011, s. 79–80.

¹⁹ Tamtéž, s. 20.

chápany jako synonymní). Řeč je tedy jakákoliv dorozumívací činnost, také výsledky této činnosti, jazykové projevy. Z odborného hlediska je řeč nejen mluvení, ale i psaní.²⁰ Je specifickou lidskou schopností a vědomým užitím jazyka jako složitého systému znaků a symbolů ve všech jeho formách. Schopnost řeči není vrozená, ale máme určité dispozice, které se rozvíjí při styku s mluvícím okolím. Není záležitostí pouze mluvních orgánů (řeč zevní),²¹ ale i mozku a jeho hemisfér (řeč vnitřní).²² Souvisí s kognitivními procesy myšlení. Lidé si obvykle řeči vůbec nevšímají, nevědí o ní, protože se skrze ni soustřeďují na to, co je řečené. Dospělý člověk si řeči všimne, až když narazí na nějakou nesnáz v normálním fungování jazyka. Řeč umožňuje rozhovor a vytváří společenství. Můžeme o ní také říct, že je univerzální a není omezena na žádnou dohodnutou oblast významů.²³ Schopnost řeči je dána geneticky, stavbou těla, a zejména nervovou soustavou.²⁴

2.3 Komunikace

Člověk jako tvor společenský je schopen komunikovat s ostatními lidmi. Každá živá bytost potřebuje různé formy sdělování a dorozumívání,²⁵ komunikace je tedy přenos informací (sdělení obsahu lidského vědomí jiným lidem).²⁶ Znamená obecnou lidskou schopnost užívat výrazové prostředky k vytváření, udržování a pěstování vztahů mezi lidmi. Ovlivňuje rozvoj osobnosti a je prostředkem vzájemných mezilidských vztahů. Komunikaci neboli dorozumívání můžeme v obecné rovině chápat jako proces výměny informací. Jeho základ tvoří čtyři prvky, které se navzájem ovlivňují.²⁷

1. Komunikátor – osoba, která sděluje něco nového, představuje zdroj informace.
2. Komunikant – příjemce informace, určitým způsobem reaguje.
3. Komuniké – nová informace, obsah sdělení.
4. Komunikační kanál – nezbytný pro úspěšnou výměnu informací. Aby si obě strany rozuměly, musí používat stejný kód.²⁸

²⁰ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, a. s., 2011, s. 15.

²¹ Zevní řeč (mluvená řeč, či mluva) vyjadřuje schopnost člověka užívat sdělovací prostředky vytvářené mluvidly. Realizuje se mluvením.

²² Vnitřní řeč je chápání, chování, uchovávání a vyjadřování myšlenek pomocí slov, a to verbálně i graficky (četba, písmo).

²³ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 26–27.

²⁴ OREL, Miroslav a Věra FACOVÁ. *Člověk, jeho mozek a svět*. Praha: Grada, 2009, s. 112.

²⁵ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 25.

²⁶ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství, 2000, s. 17.

²⁷ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 25–26.

²⁸ Tamtéž, s. 26.

Pojem komunikace je používán v mnoha vědních disciplínách, v pedagogice, psychologii, sociologii, antropologii, lingvistice a dalších oborech. Komunikaci nelze definovat tak, aby zahrnovala všechny aspekty. Bez ní by nemohla žádná společnost existovat ani se vyvíjet, protože komunikační schopnost patří k nejdůležitějším schopnostem.²⁹

²⁹ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 25.

3 Ontogeneze a fylogeneze jazyka

Jazyk se neustále a v různém smyslu vyvíjí. Jednak u každého individua po jeho narození (ontogeneticky), jednak u svého společenství, které je jeho nositelem, jako celek (fylogeneticky, diachronně).³⁰ V 19. století se jazykovědci domnívali, že u živočišných druhů existuje hluboká závislost mezi ontogenezí a fylogenezí. Nelze zcela říct, že by vývoj jazyka u jednotlivce přímo napodoboval vývoj jazyka u druhu. Ontogeneze však úzce souvisí s biologií, a to především s biologickými předpoklady.³¹

3.1 Fylogeneze jazyka

Fylogeneze jazyka je chronologicky chápaný proces vzniku, vývoje, popřípadě i zániku jazyka jako jevu. Je třeba od vlastního vzniku lidského jazyka (fylogeneze v širším smyslu) odlišit jeho další z části už historicky doložený vývoj (fylogeneze v užším smyslu).³² Každý živý organismus pocítuje potřebu výměny informací se svým okolím. Proto má každý vývojový stupeň nějaký komunikační systém. Platí, že čím je organismus složitější, tím roste složitost jeho komunikačního systému. Nejsložitějším komunikačním systémem je pak lidský jazyk.³³

3.2 Ontogeneze jazyka

Ontogeneze jazyka je chronologicky uspořádaný proces, během něhož jedinec, zvláště dítě, jazyk nabývá, učí se ho, popřípadě jej i ztrácí.³⁴

Vznik lidské řeči a její vývoj je nerozlučně spjat s vývojem lidské společnosti. Řeč je nejobvyklejší způsob, jakým se lidé dorozumívají. Nutnost a potřeba komunikovat se vyvíjela od doby, kdy se první pralidé museli v tlupách dorozumívat při obstarávání potravy.³⁵

Různým zvukům byl přiřazován konkrétní význam, a tak postupně vznikala dorozumívací systém, prvopočátek artikulované řeči. Vývojem společnosti se tento systém zdokonaloval a vyvíjel až do současné podoby. Řeč je schopností, která je dána

³⁰ ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2011, s. 62.

³¹ HRADÍLEK, Jaromír. *CJA001: Úvod do studia českého jazyka* [online]. Brno, 2007, s. 17 [cit. 2015-07-27]. Dostupné z:

http://www.edison23.net/dir/school/PLIN/01sem/CJA001_Uvod_do_studia_cj/prednasky_scripta.pdf

³² ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2011, s. 64.

³³ HRADÍLEK, Jaromír. *CJA001: Úvod do studia českého jazyka* [online]. Brno, 2007, s. 9 [cit. 2015-07-27]. Dostupné z:

http://www.edison23.net/dir/school/PLIN/01sem/CJA001_Uvod_do_studia_cj/prednasky_scripta.pdf

³⁴ ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2011, s. 62.

³⁵ BEZDĚKOVÁ, Jana. *Učíme naše dítě mluvit*. Velké Bílovice: TeMi CZ, 2008, s. 6.

pouze člověku. Pouze ten dokáže pomocí řeči vyjádřit svoje pocity, myšlenky, nálady a postoje. Záleží na mnoha okolnostech, jak si schopnost řeči osvojí. Hlavní předpoklady správného vývoje řeči jsou podnětné rodinné prostředí, dostatečná míra intelektu, nenarušený centrální nervový systém, nenarušený sluch a genetická dispozice k nadání pro jazyk. Důležitou roli hraje i osobnost dítěte a zkušenosti, které ho ovlivňují během celého života.³⁶

³⁶ BEZDĚKOVÁ, Jana. *Učíme naše dítě mluvit*. Velké Bílovice: TeMi CZ, 2008, s. 6.

4 Historie vědeckého zkoumání řeči

Poznání vývoje řeči má význam nejen pro teorii a praxi zvládnutí mateřského jazyka, ale i pro objasnění základních otázek vývoje lidské řeči vůbec. Je zajímavé, že v počátcích moderního studia dětské řeči převládají mezi badateli psychologové, fyziologové a pedagogové, zatímco jazykovědci jsou mezi nimi zastoupeni minimálně.³⁷

První pokusy o vědecké objasnění dětské řeči se začaly objevovat koncem 19. a začátkem 20. století. Zejména němečtí psychologové prováděli záznamy dětského jazyka v raném věku a přemýšleli, jak vzniká schopnost osvojit si jazyk. Zkoumání dětského jazyka můžeme rozdělit do dvou etap.³⁸

4.1 První etapa ve zkoumání dětské řeči

První etapa je z velké části deskriptivní. Pro tyto práce je typické, že jejich autoři popisují vývoj dětské řeči z deníkových záznamů, a to většinou u vlastních dětí. Teoretický výklad vývoje dětského jazyka a metodologické postupy tohoto bádání nebyly ještě vytvořeny.³⁹

Jedna z prvních knih s údaji o pozorování dětské řeči je monografie profesora Ernsta Meumanna z univerzity v Curychu z roku 1903 s názvem *Die Sprache des Kindes*. Další významný autor Berthold Sigismund, ve svém spise *Kind und Welt* předkládá pozoruhodnou myšlenku o funkčním charakteru dětské řeči, ta se i dnes uplatňuje v koncepci komunikační psycholingvistiky. Psychologický zájem o studium dětské řeči se začal spojovat s praktickými pedagogickými aspekty tohoto studia. Důkazem je dílo Gustava Lindera, který v Lipsku vydal knihu *Aus dem Naturgarten der Kindersprache: Ein Beitrag zur kindlichen Sprach – und Geistesentwicklung in den ersten vier Lebensjahren (Ze zahrádky dětské řeči: příspěvek k jazykovému a duševnímu vývoji v prvních čtyřech letech života)*. Tato práce uvádí data ze záznamů řeči jeho syna a návrhy pedagogických opatření k jejímu zdokonalování.⁴⁰

³⁷ROMPORTL, Milan. Český přínos k studiu dětské řeči. *Naše řeč* [online]. 1960, roč. 43, č. 7–8 [cit. 2015-07-28]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4773>

³⁸ PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011, s. 10.

³⁹ Tamtéž, s. 11.

⁴⁰ Tamtéž, s. 10.

Díky těmto pracím vzrostl na počátku 20. století zájem o zkoumání dětského jazyka i na našem území. Důkazem je tvorba Františka Čády,⁴¹ který položil základy vědeckého zkoumání dětské řeči, a to spisy *Studium řeči dětské I. Povšechné otázky o vývoji mluvy dětské* a *Studium řeči dětské II. Vývoj dětské slovní zásoby*. První svazek obsahuje přehled o zahraniční produkci ve zkoumání dětské řeči, druhý svazek uvádí konkrétní data, zejména o osvojování jednotlivých druhů slov v různých jazycích (také ze zahraničních zdrojů, protože údaje o jazykovém vývoji českých dětí nebyly k dispozici).⁴²

V době, kdy Čáda vydával své práce, se studium dětské řeči rozvíjelo zejména v Německu, Francii a USA, což dokazuje monografie manželů Sternových *Die Kindersprache* z roku 1903, která je založená na pozorování jejich dcery a syna během prvních čtyř let věku dětí. Právě Sternovi zformulovali první systematickou teorii stadií vývoje dětské řeči, jež se v různých obměnách objevuje i u současných psycholingvistů.⁴³

4.2 Druhá etapa ve zkoumání dětské řeči

Druhou etapu bychom mohli nazvat explanační. Byla započata v období mezi dvěma světovými válkami a dalo by se říct, že pokračuje dodnes. Podstatou explanační etapy je, že shromažďuje doklady z pozorování dětské řeči a badatelé se navíc zaměřují na vysvětlování vzniku řeči u dítěte. Také se snaží objasnit mechanismus postupného osvojování jazyka a vliv sociálních i jiných determinantů na vývoj dětské řeči.⁴⁴

Mezi nejvýznamnější průkopníky teorie dětské řeči 20. až 30. let minulého století patří Jean Piaget a Lev Semjonovič Vygotskij. Autoři zkoumali vývoj dětského jazyka v souvislosti s vývojem dětského myšlení. Jean Piaget vydal knihu *Le langage et la pensée chez l'enfant*, která objasňuje kognitivní vývoj dítěte jako proces rozvoje myšlení, za nímž následuje vývoj jazyka. Jean Piaget prováděl pozorování u velkého počtu dětí, a to až do věku sedmi let. Na tomto základě zformuloval teze o takzvané

⁴¹ František Čáda se stal profesorem psychologie a filozofie na Karlově univerzitě a byl u nás průkopníkem pedopsychologie (psychologie dítěte).

⁴² PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011, s. 10–11.

⁴³ Tamtéž, s. 11.

⁴⁴ Tamtéž, s. 11.

egocentrické řeči.⁴⁵ Piagetova koncepce bývá označována jako konstruktivistická, je zaměřena na vnitřní mechanismy rozvoje myšlení a řeči, na mentální struktury a reprezentace.⁴⁶

S touto koncepcí nesouhlasil Lev Semjonovič Vygotskij, proto zformuloval svoji vlastní teorii o vývoji dětské řeči, která je v protikladu s Piagetovou, a představil ji v knize *Myšlenije i řeč*. Vygotského koncepce klade důraz na kulturně-historickou a sociální podmíněnost jazyka a myšlení. V rozvoji obou těchto fenoménů přisuzuje velkou váhu procesům učení a faktorům prostředí.⁴⁷

Přelom v teorii i výzkumu dětské řeči přichází v 60. letech minulého století, kdy vznikají psycholingvistika a vývojová psycholingvistika. V rámci psycholingvistiky se věnovala velká pozornost právě zkoumání dětské řeči. Začaly vznikat i samostatné časopisy zaměřené na výzkum dětské řeči, například časopis *Journal of Child Language*. Autonomní disciplína vývojová psycholingvistika v celosvětovém měřítku své uplatnění našla, u nás se ale systematicky nerozvíjela.⁴⁸

⁴⁵ Egocentrická řeč byla Piagetem označována jako řeč dítěte „pro sebe“, kterou dítě nikomu neadresuje, nemá komunikační charakter a odráží egocentrický charakter dětského myšlení v určité etapě.

⁴⁶ PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011, s. 11–12.

⁴⁷ Tamtéž, s. 11–12.

⁴⁸ Tamtéž, s. 12–13.

5 Vývoj jazyka u jednotlivce

„Málokterá schopnost člověka je tak samozřejmá – a zároveň tajuplná –, jako je schopnost dítěte naučit se jazyk a tímto jazykem komunikovat. Ačkoliv osvojování jazyka dětmi je předmětem psychologického a lingvistického bádání již po dobu více než sto let, ani dnes není tento proces dokonale objasněn.“⁴⁹

Řeč je pojem mnohoznačný a vyvolává nejrůznější asociace. Někdo si pod pojmem řeč představí postupný vývoj schopnosti dítěte mluvit, někdo jiný zase vývoj řeči u člověka jako živočišného druhu v průběhu mnoha tisíciletí. Další se zase může domnívat, že jde o cílevědomé vyjadřování schopností.⁵⁰

Narodí-li se dítě, je jasné, že se v tomto případě jedná o ontogenetický vývoj řeči. Rodina a příbuzní mají velký zájem právě o vývoj řeči konkrétního dítěte. Může docházet i ke třenicím, protože představy o tom, kdy a jak má dítě začít mluvit, mohou být různé. Proto je potřeba zmínit, že pevná pravidla lze formulovat pouze u počátečních etap vývoje.⁵¹

Vývoj řeči u dítěte a jeho různé fáze jsou v těsné souvislosti s jeho vývojem fyzickým i psychickým. Mozek dítěte má schopnost učení a přijímání poznatků. Učení mozku probíhá ve dvou časových obdobích:⁵²

- a) Obligatorní období nastává od narození do 4–5 let. Všechny poznatky, které dítě přijme v tomto období, příkladem je mateřská řeč, jsou do mozku takzvaně vtisknuty. Jejich otisk je trvalý, tyto poznatky není třeba opakovat, nezapomínají se.
- b) Fakultativní období následuje po věku 4–5 let až do konce života. Jako příklad můžeme uvést učení se cizím jazykům. Slovíčka si musíme opakovat, zapomínáme je, děláme chyby. Učení vyžaduje čas a energii.⁵³

Pro správné jazykové zkoumání vývoje dětské řeči je potřeba co nejpřesněji zachycovat všechny zvuky, které dítě vydává a jimiž projevuje svůj vztah k okolí. Tyto zvuky

⁴⁹ PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011, s. 7.

⁵⁰ KUTÁLKOVÁ, Dana. *Průvodce vývojem dětské řeči. Logopedická prevence*. Praha: Galén, 2009, s. 34.

⁵¹ Tamtéž, s. 34–36.

⁵² LEJSKA, Mojmír. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno: Paido, 2003, s. 78.

⁵³ Tamtéž, s. 78.

se zaznamenávají obvyklou abecedou pro záznam literární mluvy. Než se dítě dopracuje k vytváření zvuků, které se podobají těm, jež jsou součástí artikulované řeči dospělých, trvá to poměrně dlouho. Proto je nutné se spokojit s popisem zvukových projevů dítěte. Zaznamenat dětskou řeč v prvních stupních vývoje není snadné. Dětská artikulace je velmi nepřesná a labilní. Hrozí tu nebezpečí, že pozorovatel uslyší to, co očekává nebo co slyšet chce. I skutečnost, že si navykneme poslouchat dětské projevy, může mít nepříznivý vliv. Rodiče pochopí, co jejich dítě říká, cizí osoba to však nechápe nebo rozumí něco jiného.

Dělení na několik vývojových stupňů může být jen přibližné, protože vývoj řeči u dítěte (podobně jako je tomu u jiných činností) není stupňovitý, nýbrž zcela plynulý. Není však ani pravidelný, časem je rychlejší, jindy pomalejší za působení různých okolností a individuálních vlastností každého dítěte.⁵⁴

⁵⁴ OHNESORG, Karel. *O mluvním vývoji dítěte*. Praha: Jednota českých filologů, 1948, s. 9–10.

6 Základní faktory ovlivňující vývoj řeči

„Vývoj řeči nelze odlišit od ostatních schopností člověka. Není proto možné rozvíjet dětskou řeč na úrovni, která by měla odpovídat věku, pokud celkový vývoj všech schopností a dovedností neprobíhá tak, jak bychom si představovali a přáli.“⁵⁵

Schopnost řeči je člověku dána geneticky, stavbou jeho těla a nervové soustavy. Každý člověk je touto schopností vybaven, avšak s řečí se nerodíme.⁵⁶

6.1 Biologické faktory

Biologické základy řeči tvoří:

1. Základy organické:
 - a) Mozek.
 - b) Sluch.
 - c) Jemná motorika.
2. Základy funkční:
 - a) Vyšší nervová činnost.
 - b) Zpětná vazba akustická.
 - c) Zpětná vazba motorická.
3. Další podmínky pro tvorbu řeči:
 - a) Hláskotvorné (artikulační) ústrojí.
 - b) Zrak.⁵⁷

6.1.1 Základy organické

- a) Mozek

Mozek je nejdůležitější podklad pro řečové schopnosti, bez něj by člověk nemohl mluvit. Tato skutečnost je známá tisíce let, ale doposud neexistují detailní poznatky o činnosti mozku při tvorbě řeči.⁵⁸ Levá mozková hemisféra, kde se nachází Brocova a Wernickeho centrum, představuje sídlo jazyka. Brocova oblast je centrem ovládní mluvních pohybů a oblast pro zrakové vnímání psané řeči. Wernickova oblast umožňuje porozumět slyšenému slovu. Funkce mozku je z hlediska jazyka dvojitá, jednak jazyk uchovávat, jednak provádět jeho operace. Pravá hemisféra zpracovává informace jako

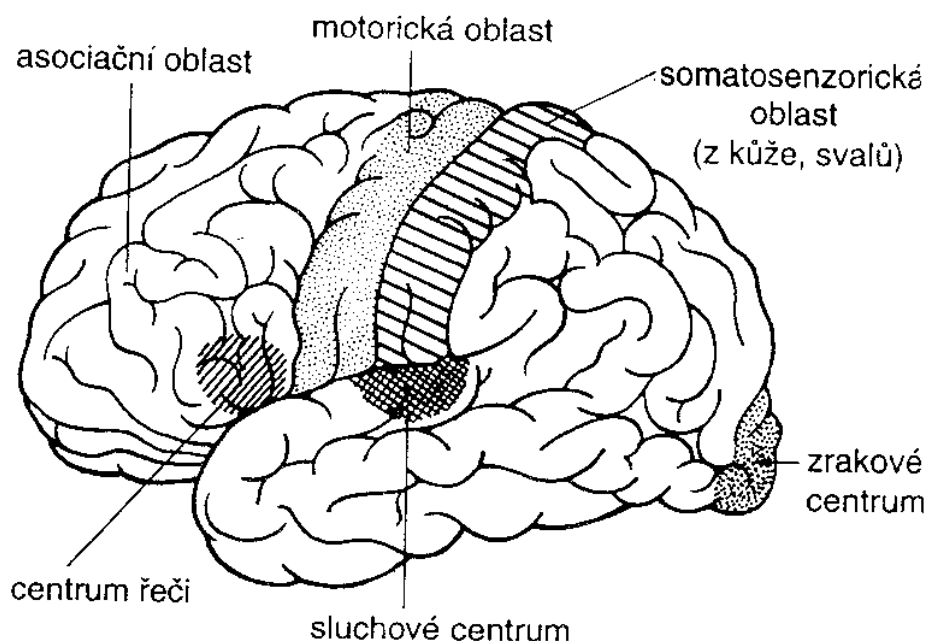
⁵⁵ ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. *Klinická logopedie*. Praha: Portál, 2003, s. 91.

⁵⁶ OREL, Miroslav a Věra FACOVÁ. *Člověk, jeho mozek a svět*. Praha: Grada, 2009, s. 112.

⁵⁷ LEJSKA, Mojmír. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno: Paido, 2003, s. 80.

⁵⁸ Tamtéž, s. 80.

celek, kontroluje orientaci v prostoru. Slouží k jazykovému rozumnění a vnímání krátkých (psaných i mluvených) slov, čísel nebo písmen. Obecnou funkcí jazykově zatíženější levé hemisféry je celková koordinace všeho, včetně svalstva, představuje centrum pro asociaci, matematiku a analytické procesy.⁵⁹

Obr.1: Oblasti mozkové kůry⁶⁰

b) Sluch

Sluch má u člověka největší význam pro interindividuální komunikaci při navazování a udržování vztahů ve společnosti, ale i pro rozvoj myšlení. Řeč se vytvořila na základě sluchu jako sluchový reflex.⁶¹ Poškození sluchu, jako je například nedoslýchavost nebo hluchota, která neumožňuje příjem řečových signálů, omezuje, nebo dokonce vylučuje spontánní tvorbu řeči.⁶² Dítě, které neslyší od narození, se samo nenaučí mluvit.⁶³

⁵⁹ ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2011, s. 58–59.

⁶⁰ NOVOTNÝ, Ivan. *Biologie člověka* [online]. Praha: Fortuna, 2003. [cit. 2015-07-31] Dostupné z: http://skolajecna.cz/biologie/Sources/Photogallery_Detail.php?intSource=1&intImageId=336

⁶¹ MACHOVÁ, Jitka. *Biologie člověka pro učitele*. Praha: Karolinum, 2008, s. 153.

⁶² LEJSKA, Mojmír. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno: Paido, 2003, s. 81.

⁶³ MACHOVÁ, Jitka. *Biologie člověka pro učitele*. Praha: Karolinum, 2008, s. 153.

Receptorem sluchového analyzátoru je ucho, které slouží k rozlišování zvukových vln. Člověk je schopen vnímat zvukové vlny v rozsahu 16 až 20 tisíc kmitů za sekundu.⁶⁴

Ucho lze rozdělit na tři části:

1. Zevní ucho.
2. Střední ucho.
3. Vnitřní ucho.

1. Zevní ucho

Zevní ucho je tvořeno boltcem a zevním zvukovodem. Boltce, který zachycuje zvukové vlny, pokračuje zevním zvukovodem. Ten vede zvukové vlny k bubínku, jenž tvoří rozhraní mezi zevním a středním uchem. Zvukové vlny, narážejí na bubínek a rozkmitávají jej.⁶⁵

2. Střední ucho

Střední ucho, malý štěrbinovitý prostor v spánkové kosti, je vpředu spojen Eustachovou trubicí s nosohltanem. Trubice se otevírá při polykání, vpouští do středoušní dutiny vzduchovou bublinu a tím vyrovnává tlak vzduchu před bubínkem a za ním. Střední ucho obsahuje tři sluchové kůstky (kladívko, kovadlinka a třmínek), které jsou kloubně spojeny. Sluchové kůstky převádějí kmitání bubínku na takzvané oválné okénko.⁶⁶

3. Vnitřní ucho

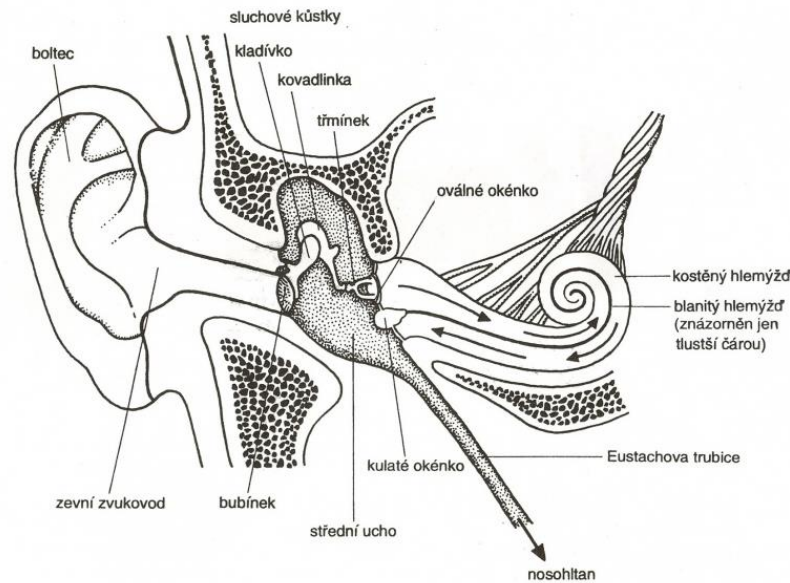
Vnitřní ucho ohraničuje pevné kostěné pouzdro v kosti skalní zvané kostěný labyrint. Ten je složen z předsíně, tří polokruhových kanálků a hlemýždě.⁶⁷

⁶⁴ MACHOVÁ, Jitka. *Biologie člověka pro učitele*. Praha: Karolinum, 2008, s. 153.

⁶⁵ Tamtéž, s. 153.

⁶⁶ Tamtéž, s. 154.

⁶⁷ Tamtéž, s. 155.

Obr. 2: Narys polohy sluchového ústrojí⁶⁸

c) Jemná motorika

Souhrnný název jemná motorika označuje veškeré procesy ovlivňující schopnost nejpřesnějších a nejjemnějších motorických pohybů. Celý tento proces je závislý na vůli a může se zlepšovat učením. Existují lidé, kteří jsou motoricky zruční, a jiní, již jsou bez ohledu na inteligenci a věk či vzdělání méně zruční.

Do oblasti jemné motoriky řadíme oblast řídicí, centrální, schopnost centrální nervové soustavy pohyby řídit a koordinovat. Dále oblast nervových spojů a schopnost jednotlivých nervů předávat impulsy, které řídí svalovou činnost. A v neposlední řadě oblast výkonnou, schopnost svalů přesně a jemně provádět určité pohyby.⁶⁹

6.1.2 Základy funkční

a) Vyšší nervová činnost

Vyšší nervová činnost je schopnost centrální nervové soustavy provádět logické analýzy a soudy. Řečový projev je jí řízen ve svém obsahu, ale i v celé řečové struktuře. Bez této schopnosti by se řeč rozpadla.⁷⁰

⁶⁸ NOVOTNÝ, Ivan. *Biologie člověka* [online]. Praha: Fortuna, 2003. [cit. 2015-07-31] Dostupné z: http://skolajecna.cz/biologie/Sources/Photogallery_Detail.php?intSource=1&intImageId=277

⁶⁹ LEJSKA, Mojmír. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno: Paido, 2003, s. 81.

⁷⁰ Tamtéž, s. 81.

b) Zpětná vazba akustická

Tato vazba poskytuje kontrolu pro mluvčího v jeho projevu a všech jeho součástech. Slyší, co říká, a stále se kontroluje. Nedostatek této schopnosti se může projevit omezením řečových prostředků, ztrátou melodie, zploštěním obsahu.⁷¹

c) Zpětná vazba motorická

Postižení této funkce vede k neschopnosti vyslovovat určité komponenty řeči nebo k neschopnosti vyslovovat řeč jako celek.⁷²

6.1.3 Další podmínky pro tvorbu řeči

a) Hlásoktvorné (artikulační) ústrojí

Z hlasu se pomocí tří dutin stává lidská řeč. Největší podíl na tvorbě hlasu má dutina ústní.⁷³ Její primární funkcí je příjem potravy, její promísení se slinami a mechanické a chemické zpracování. Sekundárně se dutina ústní účastní tvorby hlásek. Dutinu ústní vepředu ohraničují rty,⁷⁴ které jsou tvořeny pohyblivým kruhovým svalem. Díky velkému množství nervových zakončení jsou rty velmi citlivé. Také tváře se podílejí na mimice obličeje. Horní a dolní čelist umožňují žvýkání a změnu velikosti čelního úhlu. Zuby jsou důležité při artikulaci. Tvrdé patro tvoří strop dutiny ústní a odděluje ji od dutiny nosní. Tvrdé patro přechází v patro měkké, které je tvořené svalovinou. Jeho úkol spočívá v patrohltanovém uzávěru nutném při polykání. Nejpohyblivější sval v těle je jazyk, který představuje nejdůležitější orgán při tvorbě hlásek.⁷⁵

Nosní otvory ústí do dutiny nosní, která je rozdělená nosní přepážkou na dvě poloviny. Spodní část tvoří tvrdé patro, horní část je tvořena spodinou lebeční. Celá dutina je vystlána sliznicí, která zachycuje prach, otepluje a zvlhčuje vzduch, jenž vdechujeme.⁷⁶

⁷¹ LEJSKA, Mojmir. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno: Paido, 2003, s. 81.

⁷² Tamtéž, s. 81.

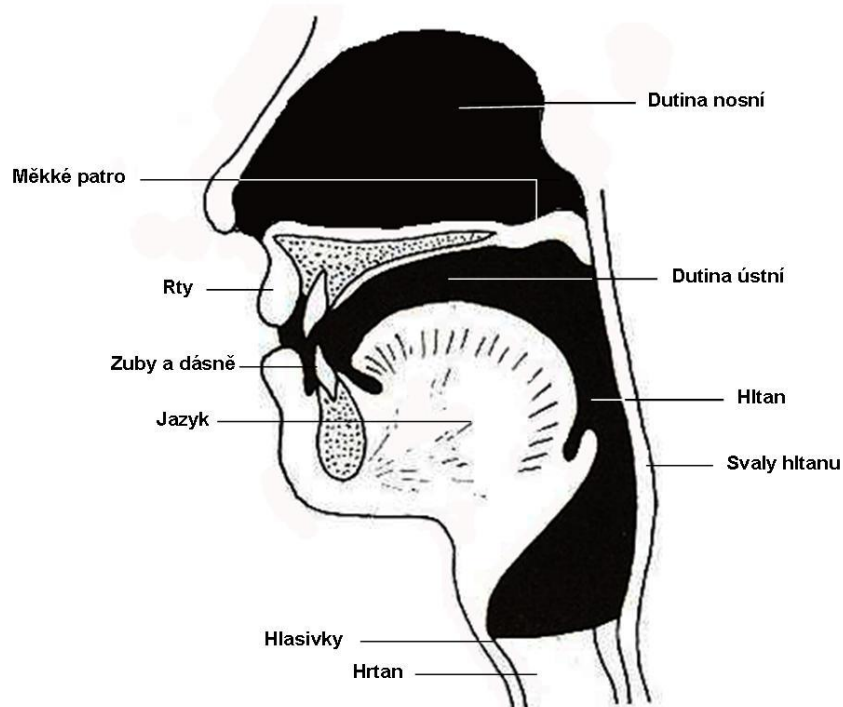
⁷³ KUTÁLKOVÁ, Dana. *Průvodce vývojem dětské řeči. Logopedická prevence*. Praha: Galén, 2009, s. 16.

⁷⁴ MACHOVÁ, Jitka. *Biologie člověka pro učitele*. Praha: Karolinum, 2008, s. 92.

⁷⁵ KUTÁLKOVÁ, Dana. *Průvodce vývojem dětské řeči. Logopedická prevence*. Praha: Galén, 2009, s. 17–18.

⁷⁶ Tamtéž, s. 18.

Dutina hltanová je spojena s dutinou ústní i nosní. Má nejmenší, ale i tak velice důležitou roli při tvorbě řeči.⁷⁷

Obr. 3: Průřez mluvidly⁷⁸

b) Zrak

Oko je orgán zraku, skládá se z oční koule a přidaných orgánů. Zrakové ústrojí je citlivé na světelné vlny, umožňuje vnímat světlo, velikosti, barvy, tvary a vzdálenost předmětů. Velmi důležitou roli hraje při orientaci v prostoru.⁷⁹ Kvalitní zrakové vnímání je důležité pro řeč. Neverbální informace tvoří větší část sdělení (mimika, gesta, postoje). Také koordinace očních pohybů ovlivňuje plynulé čtení.⁸⁰

6.2 Společenské faktory

Prostředí je vše kolem nás, vše v čem žijeme. Působí na každého jedince a do určité míry ho formuje či deformuje. Proto záleží na výchovném prostředí, zda se řeč rozvíjí

⁷⁷ KUTÁLKOVÁ, Dana. *Průvodce vývojem dětské řeči. Logopedická prevence*. Praha: Galén, 2009, s. 18.

⁷⁸ *E-learningová podpora mezioborové integrace výuky tématu vědomí na UP Olomouc* [online]. 2012 [cit. 2015-07-31]. Dostupné z: <http://pfyziolffup.upol.cz/castwiki/?p=2661>

⁷⁹ MACHOVÁ, Jitka. *Biologie člověka pro učitele*. Praha: Karolinum, 2008, s. 150.

⁸⁰ KUTÁLKOVÁ, Dana. *Budu správně mluvit. Chodíme na logopedii*. Praha: Grada, 2011, s. 17.

přirozeně a správně. Zajištění dostatečného množství kvalitních podnětů je v kompetenci rodičů.⁸¹

Jazykový vývoj dítěte je také ovlivněn tím, zda vyrůstá mezi sourozenci nebo nikoliv. Existují poznatky o tom, že vliv starších sourozenců na rozvoj řeči je pozitivní. Na druhé straně jedináčci mají větší příležitosti ke komunikaci s dospělými než děti v rodinách se sourozenci. Velkou roli také hraje komunikace s prarodiči a jinými příbuznými. Důležitý pro vývoj řeči dítěte je též socioekonomický status rodiny. Objevují se odlišnosti v komunikaci podle majetkového a profesního postavení matek. S tímto se pojí vzdělání rodičů. Byl u nás proveden výzkum žáků šestých tříd základních škol, ve kterém byly zjištěny rozdíly v prospěchu. Lepší prospěch měly děti z rodin úředníků a vysokoškolsky vzdělaných rodičů, naopak děti z dělnických a zemědělských rodin a rodičů se základním vzděláním dosahovaly prospěchu horšího.⁸²

⁸¹ BEZDĚKOVÁ, Jana. *Učíme naše dítě mluvit*. Velké Bílovice: TeMi CZ, 2008, s. 6.

⁸² PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011, s. 146.

7 Jazykové roviny v ontogenezi řeči

„Při charakteristice řečového vývoje dítěte se využívají poznatky o vývoji jazykových rovin. V ontogenezi řeči se jazykové roviny prolínají, jejich vývoj probíhá v jednotlivých časových úsecích.“⁸³ Jazykové roviny rozlišujeme čtyři. Morfologicko-syntaktickou, lexikálně-sémantickou, foneticko-fonologickou a pragmatickou.

7.1 Morfologicko-syntaktická rovina

Morfologicko-syntaktickou rovinu můžeme zkoumat okolo prvního roku života dítěte, kdy začíná vlastní vývoj řeči. První slova, která dítě používá, plní funkci vět (období jednoslovných vět). Slova vznikají opakováním slabik (například *mama, tata, baba*), mají podobnost v různých jazycích. První slova jsou neohebná, nesklonná a nečasují se. Substantiva jsou většinou v prvním pádě, verba v infinitivu, případně ve třetí osobě nebo v rozkazovacím způsobu. Projevy pomocí izolovaných slov trvají zhruba do jednoho a půl až dvou let dítěte. Potom spojením dvou jednoslovných vět vznikají dvojslovné věty. Gramatický systém v tomto období můžeme nazvat pivotová gramatika.⁸⁴

Z hlediska morfologie děti začínají nejdříve používat podstatná jména, později slovesa, také se objevují onomatopoická citoslovce. V období mezi druhým a třetím rokem používají více přídavná jména a postupně i osobní zájmena. Nejpozději se v řeči začnou objevovat číslovky, předložky a spojky. Po čtvrtém roce života děti obvykle užívají už všechny slovní druhy.⁸⁵

Mezi druhým a třetím rokem života začíná dítě skloňovat, po třetím roce užívá jednotné i množné číslo. Stupňování přídavných jmen je problematické. Pro slovosled je typické, že na první místo ve větě klade dítě slovo, které má pro něj emocionální význam.⁸⁶

Mezi třetím a čtvrtým rokem už dítě dokáže vytvářet souvětí. Nejdříve souvětí s poměrem slučovacím, později i souvětí podřadná. Dítě se učí pravidlům syntaxe pomocí transferu.⁸⁷ Po čtvrtém roce by dítě nemělo v běžné komunikaci vykazovat

⁸³ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 37.

⁸⁴ V rámci Pivotovy gramatiky jsou slovní druhy v pevné vazbě, například *mama pá-pá, tata pá-pá, baba pá-pá* (slovo *pá-pá* je slovo – pivot).

⁸⁵ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 37–38.

⁸⁶ Tamtéž, s. 38.

⁸⁷ Transfer je gramatická forma, kterou dítě slyší v určité situaci a použije ji analogicky i v jiných situacích. Transfer je přesný a nebere v úvahu žádné gramatické výjimky.

nápadné odchylky po gramatické stránce. Jestliže převládá dysgramatismus, může mít dítě narušený vývoj řeči.⁸⁸

7.2 Lexikálně-sémantická rovina

Předmětem lexikálně-sémantické roviny je slovní zásoba a její vývoj. Zabývá se pasivním, ale i aktivním slovníkem. Okolo desátého měsíce je možné registrovat u dítěte počátek rozvoje pasivní slovní zásoby a dítě začíná rozumět řeči. Ve dvanácti měsících postupně používá svoje první slova, čímž se rozvíjí aktivní slovní zásoba. Neznamená to však, že už bude komunikovat jen verbálně. Dorozumívá se stále pomocí pohledů, pohybů, mimiky a pláče. První slova chápe všeobecně, například *haf-haf* představuje vše, co má čtyři nohy a je chlupaté, tomu se říká hypergeneralizace. Opačnou tendenci nazýváme hyperdiferenciace, kdy slovo *táta* označuje pouze otce dítěte.⁸⁹

V období okolo jednoho roku má dítě slovní zásobu 5–7 slov. Dvouleté dítěte ovládá asi 200 slov, tříleté zná téměř 1000 slov, ve věku čtyř let činí slovní zásoba okolo 1500 slov a před tím, než dítě nastoupí do školy, umí již 2500–3000 slov. Největšímu nárůstu slovní zásoby dochází tedy do třetího roku dítěte.

Tříleté dítě dokáže říct své jméno a příjmení. Okolo třetího a čtvrtého roku života chápe protiklady *malý – velký*, *světlo – tma*, zná jméno svého sourozence, umí říct básničku. Koncem předškolního věku už dokáže hovořit o událostech ze svého okolí.⁹⁰

7.3 Foneticko-fonologická rovina

Rozvoji foneticko-fonologické jazykové roviny věnovali odborníci největší pozornost. Výzkumy probíhaly ihned po narození dítěte a zaměřovaly se na dětský křik a broukání. Důležitý okamžik pro vývoj řeči dítěte je ve věku od šestého do devátého měsíce, to je období přechodu z pudového žvatlání na žvatlání napodobující. Zvuky, jež dítě vydávalo před tímto obdobím, nemůžeme pokládat za hlásky mateřského jazyka.⁹¹

Určení pořadí vyslovovaných hlásek dítětem je různé. Můžeme zmínit pravidlo nejmenší námahy, kdy dítě vytváří hlásky, které jsou pro něho nejjednodušší. Nejdříve vyslovuje samohlásky, poté retné souhlásky a nejspíše hlásky hrdelní. S tímto

⁸⁸ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 38.

⁸⁹ Tamtéž, s. 38.

⁹⁰ Tamtéž, s. 39.

⁹¹ Tamtéž, s. 39.

Schulzeho názorem nesouhlasili mnozí autoři. Například Jakobson a Haller přichází s názorem, že fonemická stavba řeči se začíná vyvíjet až po ukončení období žvatlání.⁹²

Vývoj výslovnosti začíná brzy po narození a k jeho ukončení dochází zpravidla v pěti letech. Může ale trvat až do šestého roku dítěte. Výslovnost ovlivňují různé faktory, jako je obratnost mluvních orgánů, vyzrálost fonemického sluchu a společenské faktory, ke kterým patří prostředí, rodina, mluvní vzor, ale také intelekt. Dítě by mělo mít ukončený vývoj výslovnosti do pěti let. Pokud tomu tak není, je potřeba zahájit logopedickou intervenci, aby dítě nemělo problémy s výslovností při nástupu na základní školu.⁹³

7.4 Pragmatická rovina

Tato jazyková rovina představuje rovinu sociálního uplatnění komunikační schopnosti. Ve věku dvou až tří let dítě dokáže pochopit svoji roli komunikačního partnera a umí reagovat podle dané situace. Učí se znát jazyk jako systém znaků a pravidel, ale zároveň si osvojuje různé komunikační vzorce, kterých užívá v rozdílných situacích. U dítěte můžeme po třetím roce života vidět snahu komunikovat, navazovat a udržet krátký rozhovor s jeho blízkou osobou. Ve čtvrtém roce dochází k intelektualizaci řeči, dítě používá řeč k regulaci dění ve svém okolí a pomocí ní ho můžeme i usměrňovat.⁹⁴

⁹² KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 39.

⁹³ Tamtéž, s. 39–40.

⁹⁴ Tamtéž, s. 40–41.

8 Vývojová stadia řeči

Při vývoji řeči je třeba nahlížet na každé dítě individuálně a připustit určitou časovou variabilitu jednotlivých vývojových období. Vývoj řeči můžeme sledovat chronologicky podle jednotlivých etap nebo podle již zmíněných jazykových rovin. V problematice vývoje řeči nalézáme terminologickou nejednotnost a rozdílnost v chápání některých názvů.⁹⁵

Sovák definuje velkou řadu přípravných fází před obdobím, než dítě začne mluvit. Tyto fáze začínají hned po narození dítěte a nejsou časově přesně odděleny. Takto vyděluje předběžná stadia vývoje řeči:

1. Období křiku.
2. Období žvatlání.
3. Období rozumění řeči a vývoj vlastní řeči, kam řadí postupná, na sebe navazující stadia:
 - a) Stadium emocionálně-volní.
 - b) Stadium asociačně-reprodukční.
 - c) Stadium logických pojmů.
 - d) Stadium intelektualizace řeči.

Příhoda rozlišuje 11 stadií vývoje řeči:

1. Výrazové stadium interjekční.
2. Intonační drezura.
3. Počátky jazykové recepce.
4. Onomatopoické stadium.
5. Stadium komplexních výrazů.
6. Izolační typ řeči.
7. Rozšíření izolační věty.
8. Flektivní typ řeči.
9. Počátek srozumitelné výslovnosti a jasnosti artikulací.
10. Zdokonalování tvaroslovné a syntaktické.
11. Správné vytvoření podřadného souvětí.⁹⁶

⁹⁵ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 32–33.

⁹⁶ Tamtéž, s. 33.

Čermák rozděluje fáze vývoje jazyka takto:

- a) Předjazyková fáze, též křik a broukání.
- b) Holofrastická fáze (8. až 18. měsíc): užití prvních individuálních slov, zejména pro nejbližší osoby a věci.
- c) Fáze elementárních vět (18. až 24. měsíc): tvorba jen dvoučlenných slovních kombinací (až 2500 kombinací).
- d) Vlastní jazyková fáze (2./3. až 13./15. rok): hlavní fáze rozvoje jazyka až do puberty, v níž jsou pro něj nejlepší předpoklady, také roste větší vnímavost jazyka; vlastní jazyková fáze je umožněna úspěšným průběhem tří předchozích fází.
- e) Postpubertální fáze: projev schopnosti sebeorganizace, upadá verbální chování, kritické období pro studium jazyků.⁹⁷

Mnozí jiní autoři volí při popisu vývoje řeči odlišná schémata. Většina se shoduje na dělení vývoje řeči na přípravná stadia a stadia vlastního vývoje.⁹⁸

8.1 Přípravná stadia vývoje řeči

Toto období probíhá přibližně do jednoho roku života. Dítě si zdokonaluje zručnost a osvojuje návyky, na jejichž základně vzniká skutečná řeč. Tyto činnosti nazýváme předverbální a neverbální aktivity.⁹⁹

Předverbální aktivity mají užší vazbu na budoucí zvukovou, slovní a mluvenou řeč dítěte, je to například křik, broukání. Neverbální projevy nemusí být vázány na budoucí mluvenou řeč (například zrakový kontakt, komunikace na základě tělesného kontaktu) a obsahují zvukové i nezvukové prvky. Předverbální aktivity s přibývajícím věkem zanikají a jsou nahrazeny verbálními projevy. Neverbální aktivity však přetrvávají v různých formách po celý život.¹⁰⁰

K prvním projevům novorozence patří křik, který chápeme jako reflex. Mohli bychom ho pokládat za první počátky dechového cvičení, protože rychlý vdech a pomalý výdech se podobá dechové křivce dospělého člověka při řeči nebo při zpěvu. Křik má také fyziologický význam jako cvičení svalů a mluvidel. Prvotní křik je obvykle bez slz. Ty se objevují někdy až v třetím měsíci. Původně reflexivní křik se začíná modifikovat

⁹⁷ ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, s. 63.

⁹⁸ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 32–34.

⁹⁹ Tamtéž, s. 34.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 34.

a různé varianty křiku dokážou rozeznat jen lidé, kteří jsou s dítětem ve stálém styku. Dítě si začíná uvědomovat, že jeho křik je signálem pro jeho okolí, a dovede svůj křik podle okolností obměňovat. Křik se stává projevem nespokojenosti, bolesti, ale i radosti a uspokojení.¹⁰¹ Tvrdý hlasový začátek značí nelibost, bolest, odpor, nespokojenost. Výrazný zvukový projev s tvrdým začátkem můžeme nazvat pláč. Měkký hlasový začátek signalizuje spokojenost a libé pocity. Kolem šestého týdne života dokáže kojeneček projevit svou spokojenost i nespokojenost a přivolat si pomoc.¹⁰²

Období křiku následně přechází v období broukání. V této jazykové fázi jsou produkovány zvuky výsledkem hry s mluvidly. Nejprve se objevují zvuky, jež vznikají na rtech a mezi kořenem jazyka a patra (jsou to stejné skupiny svalů, které dítě používá při sání). Vyvíjí se akusticko-fonační reflex. V období broukání nabírá zvukový projev dítěte bohatou melodičnost. Broukání postupně přechází do období žvatlání.¹⁰³

Toto období můžeme rozdělit na žvatlání pudové a napodobivé. Žvatlání pudové trvá asi půl roku, nejde o činnost vědomou, ale o pudovou hru s mluvidly. Jedná se o děj reflexivní, což dokazuje, že děti na celém světě používají stejné zvuky. Pudově si broukají i hluché děti. V druhé polovině prvního roku života má dítě snahu napodobovat své okolí. Imituje výrazy obličejové, gestikulaci a postupně i to, co slyší. Také se mu daří napodobit melodii řeči a její tempo.¹⁰⁴

Posledním obdobím před nástupem vlastní řeči je období rozumění řeči. Okolo desátého měsíce dítě ještě nechápe obsah slov, která slyší, ale slyšené zvuky asociuje s vjemem konkrétní situace, jež se často opakuje. Jeho rozumění se projevuje motorickou reakcí (například *Udělej paci, paci., Jak jsi veliký?*).¹⁰⁵ Období rozumění řeči je velice důležité, protože dítě rychle vrůstá do svého kulturního prostředí, přizpůsobuje se jeho zvyklostem a pozoruje naše činnosti a nectnosti.¹⁰⁶

¹⁰¹ OHNESORG, Karel. *O mluvním vývoji dítěte*. Praha: Jednota českých filologů, 1948, s. 19–21.

¹⁰² KUTÁLKOVÁ, Dana. *Průvodce vývojem dětské řeči. Logopedická prevence*. Praha: Galén, 2009, s. 36–37.

¹⁰³ ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. *Klinická logopedie*. Praha: Portál, 2003, s. 90.

¹⁰⁴ KUTÁLKOVÁ, Dana. *Průvodce vývojem dětské řeči. Logopedická prevence*. Praha: Galén, 2009, s. 37.

¹⁰⁵ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 36.

¹⁰⁶ KUTÁLKOVÁ, Dana. *Průvodce vývojem dětské řeči. Logopedická prevence*. Praha: Galén, 2009, s. 38.

8.2 Vlastní vývoj řeči

O vlastním vývoji řeči hovoříme od doby, kdy dítě začne užívat spontánně svých prvních slov, přibližně od konce prvního roku života. V tomto období nastává zlomový okamžik v životě dítěte, protože dochází ke kvalitativní změně v komunikaci s jeho okolím. Dítě je schopné označit osoby a věci kolem sebe, vyjádřit svou vůli i radost, a tím je schopno zasahovat do událostí kolem sebe a ovlivňovat je.¹⁰⁷ Toto období můžeme rozdělit na čtyři postupná, na sebe navazující stadia:

1. Stadium emocionálně-volní

Dítě vyjadřuje svoje přání, city a prosby. K tomu používá první slovní projev, jako jsou jednoslovné věty. Například slovem *pá* dítě může vyjádřit smutek, že někdo odchází, nebo naopak radost, že půjde ven. Užívání prvních slov neznamena zánik žvatlání, to ještě nějakou dobu přetrvává například před usnutím. V období mezi jedním a půl až dvěma roky dítě napodobuje dospělé, také si samo opakuje slova, objevuje mluvení jako činnost, což označujeme jako egocentrické stadium řeči.¹⁰⁸

2. Stadium asociačně-reprodukční

První slova mají funkci pojmenovavací. Mezi druhým a třetím rokem dochází k prudkému rozvoji řeči jako komunikačního prostředku. Dítě řeč využívá k dosahování drobných cílů, vidí, že řečí může usměrňovat dospělé, a snaží se s nimi více komunikovat. Ve věku dvou a půl let u dítěte může docházet k frustraci v případě neúspěšného pokusu o komunikaci.¹⁰⁹

3. Stadium logických pojmů

Stadium logických pojmů nastává okolo třetího roku dítěte. V tomto stadiu se označení dosud spjatá s konkrétními jevy postupně pomocí abstrakce stávají všeobecnými, tedy slovy s určitým obsahem.

4. Stadium intelektualizace řeči

Toto stadium přichází na přelomu třetího a čtvrtého roku života dítěte. Tehdy své myšlenky vyjadřuje zpravidla obsahově i formálně přesně. Intelektualizace řeči se týká

¹⁰⁷ BEZDĚKOVÁ, Jana. *Učíme naše dítě mluvit*. Velké Bílovice: TeMi CZ, 2008, s. 8.

¹⁰⁸ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 36.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 36–37.

osvojování nových slov, zpřesňování obsahu slov, gramatických forem a rozšiřování slovní zásoby. Tato etapa pokračuje až do dospělosti člověka.¹¹⁰

¹¹⁰ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 37.

9 Poruchy řeči

Vývoj řeči je složitý děj, který probíhá v prvních letech života jedince. Vyžaduje normální anatomicko-fyziologické poměry, psychologické předpoklady a zevní předpoklady. Poruchy řeči můžeme dělit z různých pohledů, například podle věku, filologicky, z lingvistických hledisek nebo medicínsky.¹¹¹

U dítěte neprobíhá vývoj řeči jako samostatný proces, je ovlivňován rozvojem motoriky, senzoričkého vnímání, myšlení a socializací. Na tento složitý proces silně působí vnější a vnitřní faktory. Z vnitřních faktorů jsou nejpodstatnější vrozené předpoklady a nadání pro řeč, dále zdravý vývoj sluchového i zrakového analyzátoru, nepoškozené mluvní orgány a centrální nervová soustava, dobrý fyzický i duševní vývoj a uspokojivý vývoj intelektu. Z vnějších faktorů je to hlavně celkový vliv prostředí, výchovy a stimulace dítěte ke komunikaci.¹¹²

9.1 Narušený vývoj řeči

„Narušený vývoj řeči chápeme jako systémové narušení jedné, více anebo všech oblastí vývoje řeči (osvojování mateřského jazyka, rozvíjení jazykových schopností) u dítěte s ohledem na jeho chronický věk. Deficity se mohou projevat v rovině morfológico-syntaktické, lexikálně-sémantické, foneticko-fonologické a pragmatické.“¹¹³

Klasifikace narušeného vývoje řeči:

a) Hledisko etiologické

Narušený vývoj řeči se může u dítěte vyskytovat jako symptom (příznak) jiných vývojových poruch, specifík a deficitů, z tohoto hlediska není samostatnou nozologickou jednotkou, ale nazýváme ho symptomatickou poruchou řeči. Tu můžeme definovat jako narušení komunikační schopnosti provázející jiné, dominantní postižení, poruchu nebo nemoc.¹¹⁴

b) Hledisko stupně

Narušený vývoj řeči zahrnuje celou řadu případů od úplné nemluvnosti (například u hluboké mentální retardace), až po případy lehkých odchylek od normy při narušeném

¹¹¹ LEJSKA, Mojmir. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno: Paido, 2003, s. 93–94.

¹¹² KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 63.

¹¹³ Tamtéž, s. 64.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 64.

vývoji řeči. Ani v nejtěžších případech nejde o úplnou němotu, postižený jedinec vydává určité zvuky, ale nejedná se o produkci řeči.¹¹⁵

c) Hledisko průběhu vývoje řeči

Z hlediska průběhu vývoje řeči je klasifikován narušený vývoj řeči takto:

1. Opožděný vývoj řeči: příčinou je dědičnost, opožděný vývoj centrální mozkové soustavy, nedoslýchavost, nepodnětné prostředí. Pokud dojde k včasnému podchycení a správnému ovlivňování dítěte, je možnost nápravy.¹¹⁶
2. Omezený vývoj řeči: zde je příčina mentální retardace, těžší poruchy sluchu. Porucha se nejvíc projevuje v obsahové stránce řeči. Prognóza v těchto případech není moc příznivá, protože se řeč rozvíjí jen částečně nebo vůbec a zůstává na prvosignální úrovni nebo na úrovni pudového žvatlání.¹¹⁷
3. Přerušovaný vývoj řeči: příčinou mohou být úrazy, nádorová onemocnění mozku, těžká psychická traumata. Za příznivých podmínek můžeme dosáhnout nápravy, v opačném případě následující vývoj bude značně omezený.¹¹⁸
4. Odchylný (scestný) vývoj řeči: projevuje se odchylkou od normy jen v některé z rovin řečového vývoje. Týká se to například vývoje artikulace. Příčinou jsou například rozštěpy patra.¹¹⁹

d) Hledisko věku

Rozlišujeme fyziologickou a vývojovou nemluvnost. Fyziologická nemluvnost je doba, kdy dítě prochází přípravnými stadii vývoje řeči (křičí, brouká, žvatlá). Toto období trvá asi do jednoho roku dítěte. Pokud dítě nezačne mluvit do třetího roku, nemusí jít ještě nutně o vývojovou poruchu. Jestliže není postižen sluch, motorika, řečové orgány ani intelekt a dítě reaguje na podněty, může se jednat o prodloužení fyziologické nemluvnosti. Vývojová nemluvnost spadá do vývojových poruch řeči. Obvykle

¹¹⁵ ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. *Klinická logopedie*. Praha: Portál, 2003, s. 94.

¹¹⁶ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 65.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 65.

¹¹⁸ ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. *Klinická logopedie*. Praha: Portál, 2003, s. 93.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 93.

se nejedná o úplnou němotu. Je třeba odlišovat vývojovou nemluvnost od nemluvnosti získané.¹²⁰

¹²⁰ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006, s. 66.

10 Slovní zásoba

Vědu o slovní zásobě nazýváme lexikologie.¹²¹ Slovní zásoba jazyka je tvořena souhrnem všech jeho lexémů, jejich počet se neustále mění a nejde přesně zjistit. Slovní zásobu můžeme rozdělit na aktivní a pasivní. Aktivní slovní zásobu člověk užívá ve všech mluvených i psaných projevech (tvoří ji zhruba 5000–10000 slov). Pasivní slovní zásobě člověk rozumí, ale nepoužívá ji aktivně (tvoří okolo 40000 slov). Tyto odhady jsou pouze přibližné, u každého člověka je rozsah slovní zásoby jiný. Slovní zásobu ovlivňuje celá řada faktorů, jako je například vzdělání, věk, nářeční původ, profese.¹²²

Takzvané jádro představuje centrum slovní zásoby každého člověka. Patří k němu slova, která se užívají v běžném životě a v základní komunikaci (například slova *žena, muž, chléb, já, den*). Naopak periférii slovní zásoby tvoří slova, která jsou málo frekventovaná (například slova zastaralá *hudec*, nebo termíny používané úzkým okruhem odborníků *gnom*).¹²³

10.1 První slova a osvojení slovní zásoby

U dětí se první slova objevují kolem dvanáctého měsíce věku. Ovšem může to být i dříve (kolem 10. měsíce) nebo později (kolem 18. měsíce), je to velmi individuální. Významy prvních slov mají mezijazykovou podobnost. První slova bývají nejčastěji označení pro blízké lidi (*máma, táta*) a předměty z okolí jako například části těla, předměty z domácnosti. Významné zastoupení mají také různé druhy pozdravů (*papá*), slova z her (*kuk*), obvyklé pokyny a příkazy (*nechci*). Význam prvních slov je neurčitý a nestabilní (například *hafhaf* znamená zvuk štekání, ale i slovo *pes*). Mezi prvními slovy jsou zastoupena především citoslovce a podstatná jména.¹²⁴

10.2 Přehled vývoje řeči se zaměřením na slovní zásobu

- a) Od narození do jednoho roku věku:
 - Reflexní tvorba zvuků, produkuje k, l, g, h.
 - Žvatlání a smích.
 - Brouká si samo pro sebe i pro ostatní, musí být k tomu vedeno.

¹²¹ STYBLÍK, Vlastimil. *Základní mluvnice českého jazyka*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2007, s. 37.

¹²² CVRČEK, Václav. *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum, 2010, s. 76.

¹²³ Tamtéž, 76-77.

¹²⁴ SMOLÍK, Filip a Gabriela MÁLKOVÁ. *Vývoj jazykových schopností v předškolním věku*. Praha: Grada, 2014, s. 26–27.

- Napodobování řečových vzorců jiných osob.
 - Rozumí slovu *ne*.
 - Převažují gesta.
- b) Jeden až dva roky:
- Napodobuje intonace vět.
 - Opakuje oblíbená slova.
 - Vyhledává známé předměty, snaží se je pojmenovat.
 - Ukazuje na pokyn části těla.
 - Používá 3–20 slov.
- c) Kolem věku dvou let:
- Rozumí asi 300 slovům.
 - Používá asi 50 srozumitelných slov.
 - Zná vlastní jméno.
 - Objevují se slovesa a přídavná jména.
 - Umí vyjádřit vlastnictví: *Táta má auto*.
- d) Věk dva až tři roky:
- Ze 70 % je řeč srozumitelná.
 - Rozumí 500 slovům.
 - Používá asi 200 srozumitelných slov.
- e) Kolem věku tří let:
- Rozumí asi 900 slovům.
 - Dokáže 15 minut naslouchat příběhu.
 - Používá asi 500 srozumitelných slov.
 - Začíná používat množné číslo a minulý čas.
 - Používá zájmena: *já, ty, můj*.
- f) Tři až čtyři roky:
- Řeč se stává srozumitelnou.
 - Rozumí 1200 slovům.
 - Dokáže použít asi 800 slov.
- g) Konec věku čtyř let:
- Dítě rozumí 1500–2000 slovům.
 - Používá 800–1500 slov.
 - Dokáže vést delší konverzaci.

- Používá první osobu jednotného čísla, třetí osobu jednotného čísla a přítomný čas.¹²⁵
- h) Období mezi pátým a šestým rokem:
- Předškolní období.
 - Dítě dokáže zopakovat poměrně dlouhou větu, pojmenovat předměty kolem sebe, vysvětlit jejich účel.
 - Používá ke komunikaci zhruba 3000 slov.
 - Dokáže popsat děj na obrázku.
 - Většinou zvládá artikulaci všech hlásek.¹²⁶
- i) Období mezi šestým a sedmým rokem:
- Mladší školní věk, nástup do první třídy.
 - Zpravidla končí rozvoj řeči.
 - Dítě se umí samostatně a pohotově vyjádřit.
 - Dokáže používat správné gramatické tvary různých slovních druhů, tvoří složitá souvětí.¹²⁷
 - Mění se vztah k jazyku, už to není jenom prostředek dorozumívání, z jazyka se stává vyučovací předmět.¹²⁸

Aktivní slovní zásoba žáků, kteří vstupují do prvních tříd, by měla být kolem 3000 slov. V procesu učení by žák, který ukončuje první třídu, měl znát přes 3500 slov. Výrazný rozdíl je však mezi tím, kolik slov dítě pasivně zná a kolik jich používá v komunikaci. Mnohem větší slovní zásobu vyžaduje psaná řeč, žák se musí také soustředit na přesnost a ovládání gramatických pravidel.¹²⁹

Slovní zásoba narůstá kvantitativně i kvalitativně do jedenácti let. U patnáctiletého žáka je pasivní slovní zásoba asi 30200 slov, přičemž aktivní slovní zásobu, kterou používá při komunikaci, tvoří 7000–8000 slov.¹³⁰

Aktivní individuální slovník, který dospělý jednatel používá v mluveném i písemném projevu, tvoří asi 5000–10000 slov, toto množství ovlivňují takové faktory

¹²⁵ ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. *Klinická logopedie*. Praha: Portál, 2003, s. 599–602.

¹²⁶ BEZDĚKOVÁ, Jana. *Učíme naše dítě mluvit*. Velké Bílovice: TeMi CZ, 2008, s. 55.

¹²⁷ Tamtéž, s. 67.

¹²⁸ Portál, s.r.o. *Psycholingvistická charakteristika řeči dětí mladšího školního věku* [online][cit. 2015-11-23]. Dostupné z: <http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=16144>.

¹²⁹ Poradte.cz. *Poradna pro jakoukoliv otázku* [online][cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <https://www.poradte.cz/skola/4823-kolik-zname-slov.html>.

¹³⁰ Tamtéž.

jako mentální schopnosti, sociální zařazení nebo vzdělání. Proto musíme brát na vědomí, že množství slov může být větší i menší. Slova, kterým člověk rozumí, ale nepoužívá je při běžné komunikaci, tvoří takzvaný pasivní slovník. Předpokládáme u středoškolsky vzdělaného člověka pasivní slovní zásobu zhruba 40000 slov. Počet slov není v žádném jazyce přesně zjištěn a neustále se mění. Velké výkladové slovníky nám přinášejí přibližnou představu o slovní zásobě. Například *Příruční slovník jazyka českého* skýtá zhruba 250000 heslových slov, ani toto množství ovšem nezachycuje zcela úplně lexikální bohatství českého jazyka.¹³¹

¹³¹ KARLÍK, Petr a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 92.

II. Výzkumná část

11 Základní informace k výzkumu a jeho cíl

Ve výzkumu vycházíme z výše zmíněné vlastní jazykové fáze, která je hlavní jazykovou fází rozvoje jazyka. Jedná se o poměrně dlouhé období, které probíhá od 2. až 3. roku do 13. až 15. roku. Tato fáze je pro nás výchozí, neboť jsme výzkum zaměřili na žáky druhého stupně základních škol, konkrétně na žáky sedmých tříd. Výzkumná část bakalářské práce také navazuje na poslední kapitolu práce, a to slovní zásobu. Na rozšiřování slovní zásoby působí mnoho jevů, jedním z nich je nepochybně četba. Zjišťovali jsme, jaký zájem mají žáci sedmých tříd o četbu a jaký vliv má čtenářství na slovní zásobu.

Ve výzkumné části bakalářské práce se zabýváme postoji žáků sedmých tříd základních škol k čtenářství a čtenářským návykům v souvislosti se slovní zásobou. Cílem je tedy na základě dotazníkového šetření zjistit, jaký zájem mají žáci sedmých tříd základních škol o četbu a jaké jsou jejich stylistické dovednosti se zaměřením na slovní zásobu v krátkém písemném projevu.

12 Metodologie výzkumu a charakteristika výzkumného vzorku

Jako metodu výzkumu jsme zvolili dotazníkové šetření a krátký písemný projev ve formě popisu obrázku. Dotazník se skládá z jedenácti otázek, z toho je devět otázek uzavřených s možností jedné volby z odpovědí. Jedna otázka je polootevřená (otázka číslo sedm, viz Příloha 1), a jedna otázka, konkrétně otázka číslo jedenáct (viz Příloha 1) je postavená tak, aby žáci na škále 1–5, kdy jedna znamená nejlépe a pět nejhůře, ohodnotili volnočasové aktivity. V závěru dotazníku se nachází instrukce, aby žáci popsali na sedmnácti rádcích obrázků od Josefa Lady s názvem *Sáňkující děti* (viz Příloha 2). Dotazník a popis obrázku žáci vypracovávali anonymně, pouze na základě křestních jmen.

Pro výzkum byly osloveny celkem tři základní školy základní škola v Batelově, základní škola v Třešti a základní škola v Horní Cerekvi. Po dohodě s ředitelkou a s ředitelem základních škol byl výzkum umožněn. Oslovili jsme žáky druhého stupně základních škol, konkrétně žáky sedmých tříd. Celkem se výzkumu zúčastnilo 60 žáků sedmých ročníků (32 dívek a 28 chlapců) ve věku 12–14 let. Na základní škole v Batelově se výzkumu zúčastnilo 20 žáků (12 dívek a 8 chlapců), na základní škole v Třešti dotazník vyplnilo a obrázek popsalo celkem 23 žáků, z toho 11 dívek a 12 chlapců. Na základní škole v Horní Cerkvi jsme oslovili 17 žáků (9 dívek a 8 chlapců). Každý žák písemně vyplnil předložený dotazník a popsal na přiložený papír formátu A4 Ladův obrázek *Sáňkující děti*.

Žáci pracovali na vyplnění dotazníku a popsání obrázku v hodinách českého jazyka. Na práci jim byla ponechána celá vyučovací hodina, kterou plně využili. Každý žák vyplnil dotazník a popsal obrázek samostatně. Otázky v dotazníku byly pro žáky srozumitelné a nečinily jim potíže, naproti tomu popis obrázku některým jedincům dělal problémy, hlavně v dodržení rozsahu popisu a formy slohového útvaru. Pro zpracování výsledků pro výzkum jsme použili všech 60 vyplněných dotazníků a popisů, toto množství bylo dostatečné pro vyvození závěrů.

12.1 Stanovení předpokladů

Předpoklad 1

Předpokládáme podobnou úroveň slovní zásoby a vyjadřovacích schopností u dívek a chlapců vzhledem k tomu, že jsou ve stejném ročníku základních škol a ve stejné věkové hranici 12–14 let.

Předpoklad 2

Žáci s lepším prospěchem, tím myslíme klasifikaci známkou jedna nebo dva, z českého jazyka, budou mít popis obrázku lépe vystavěný, slovní zásobu větší a pestřejší než žáci s horším prospěchem, tedy s klasifikací známkou tři nebo čtyři.

Předpoklad 3

Žáci, kteří se aktivně věnují četbě, budou v písemném projevu zdatnější a jejich slovní zásoba bude širší než u žáků s menším zájmem o četbu.

Předpoklad 4

U žáků, kteří tráví svůj volný čas aktivně, se předpokládá početnější slovní zásoba.

13 Vyhodnocení výzkumu

Vyhodnocení dotazníkového šetření a písemných projevů žáků sedmých tříd provádíme také graficky pro lepší orientaci a přehlednost. V některých tabulkách a grafech neuvádíme plné znění otázek a možnosti odpovědí, úplné znění otázek a možné odpovědi lze nalézt v Příloze 1. Předkládané grafy a tabulky jsou výsledkem vlastní tvorby. Cílem bylo propojit informace z dotazníkového šetření s písemnými projevy žáků. Dotazník poskytuje otázky zaměřené na prospěch z českého jazyka a oblíbenost tohoto předmětu mezi žáky. Nejvíce jsou zastoupené otázky týkající se četby a zájmu o čtenářství mezi žáky sedmých tříd. Jako písemný projev byl zvolen popis obrázku od Josefa Lady (viz Příloha 2). V něm jsme se zaměřili na průměrný počet slov a pestrost slovní zásoby.

Jak už je výše zmíněno, výzkum jsme prováděli na třech základních školách, zúčastnilo se ho celkem 60 žáků, z toho 32 děvčat a 28 chlapců (viz Tab. 1).

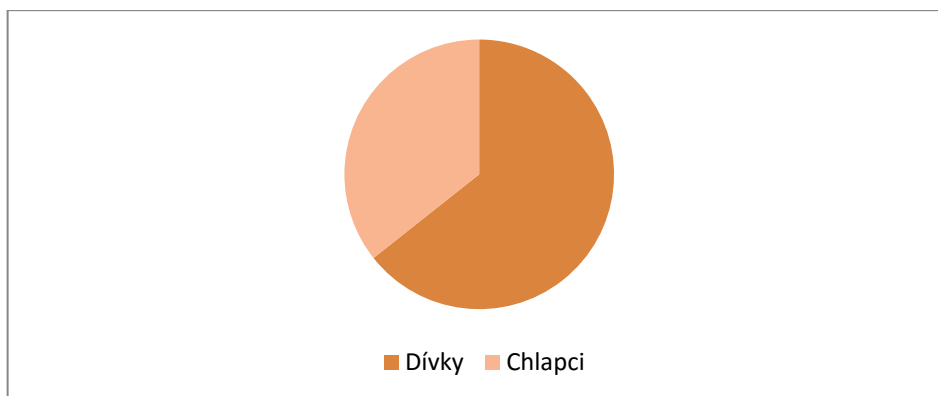
	Dívky	Chlapci	Celkem
ZŠ Batelov	12	8	20
ZŠ Třešť	11	12	23
ZŠ Horní Cerekev	9	8	17
Celkem	32	28	60

Tab. 1: Zastoupení dotazovaných žáků podle pohlaví

Při vyhodnocování dotazníkového šetření nás zajímala četnost zastoupení u jednotlivých otázek. Ve vyhodnocování písemných projevů jsme se zaměřili na průměrný počet slov (viz Tab. 2; Graf 1).

Dívky	148
Chlapci	82
Celkem	117

Tab. 2: Průměrný počet slov

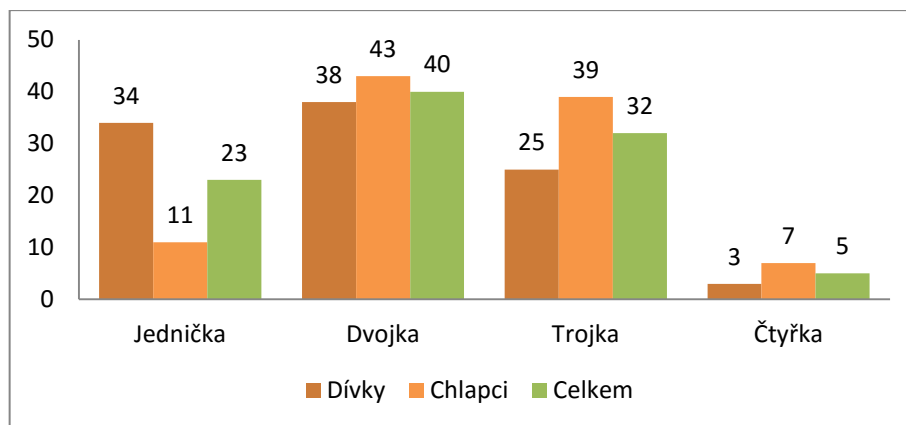
Graf 1: Průměrný počet slov u dívek a chlapců

V první dotazníkové otázce jsme se zajímali o prospěch z českého jazyka. Otázka pro ulehčení žákům byla podána tak, aby označili výslednou známku z českého jazyka na konci šesté třídy. Překvapením pro nás bylo, že jsme se setkali i s jedinci, kteří si na výslednou známku nemohli vzpomenout. V takovém případě poskytla pomoc vyučující českého jazyka a výslednou známku na konci šesté třídy u konkrétního jedince dohledala.

Celkově bylo procentuálně zastoupeno nejvíce dvojek (40 %), přičemž jsme nezaznamenali rozdíl mezi dívkami a chlapci. Na druhém místě bylo nejvíce trojek (32 %). Procentuální počet jedniček skončil až na třetím místě s 23 %, zde můžeme vidět rozdíl mezi dívkami (34 %) a chlapci (11 %). Na čtvrtém místě je klasifikace čtyři s pouhými 5 % (viz Tab. 3; Graf 2).

	Dívky	Chlapci	Celkem	Dívky %	Chlapci %	Celkem %
Jednička	11	3	14	34	11	23
Dvojka	12	12	24	38	43	40
Trojka	8	11	19	25	39	32
Čtyřka	1	2	3	3	7	5

Tab. 3: Výsledná známka na konci šesté třídy z českého jazyka

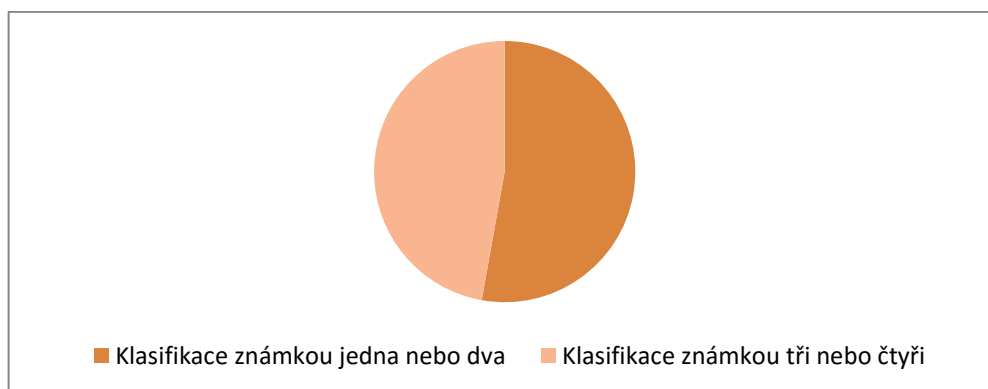

Graf 2: Znamky z českého jazyka na konci šesté třídy v procentech

Při porovnání výsledných známek z českého jazyka spolu s průměrným počtem slov, jsme došli k následujícímu závěru. Žáci, kteří jsou klasifikováni z českého jazyka známkami jedna a dva mají v průměru vyšší počet slov v popisu obrázku (viz Příloha 2) než žáci, kteří jsou klasifikováni z českého jazyka známkami tři nebo čtyři (viz Tab. 4; Graf 3).

Žáci, kteří jsou klasifikováni z českého jazyka známkou jedna nebo dva	122
Žáci, kteří jsou klasifikováni z českého jazyka známkou tři nebo čtyři	109

Tab. 4: Průměrný počet slov v popisu obrázku podle klasifikace z českého jazyka

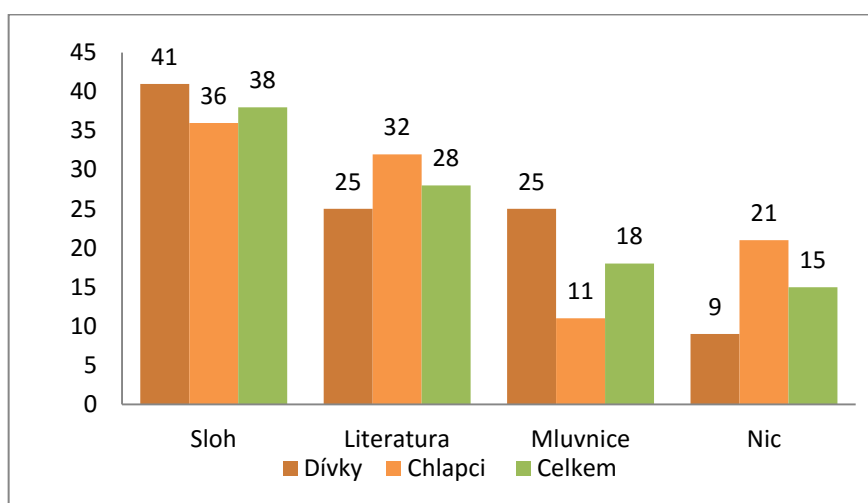
Graf 3: Průměrný počet slov v popisu obrázku podle klasifikace z českého jazyka

V další otázce nás zajímalo, jaký vztah mají žáci k výuce mateřského jazyka, které disciplíny ve výuce preferují a jestli vůbec mají zájem o český jazyk. Z výsledků vyplývá, že nejvíce oblíbený je u žákyň a žáků ve výuce sloh. Ten měl celkové procentuální zastoupení 38 %, konkrétně 41 % u dívek a 36 % u chlapců. Dále

se umístila literatura a na posledním místě mluvnice. Úplný nezájem o český jazyk jeví 15 % žáků z celkového počtu šedesáti žáků (viz Tab. 5; Graf 4).

	Dívky	Chlapci	Celkem	Dívky %	Chlapci %	Celkem %
Sloh	13	10	23	41	36	38
Literatura	8	9	17	25	32	28
Mluvnice	8	3	11	25	11	18
Nic	3	6	9	9	21	15

Tab. 5: Oblíbenost výuky českého jazyka

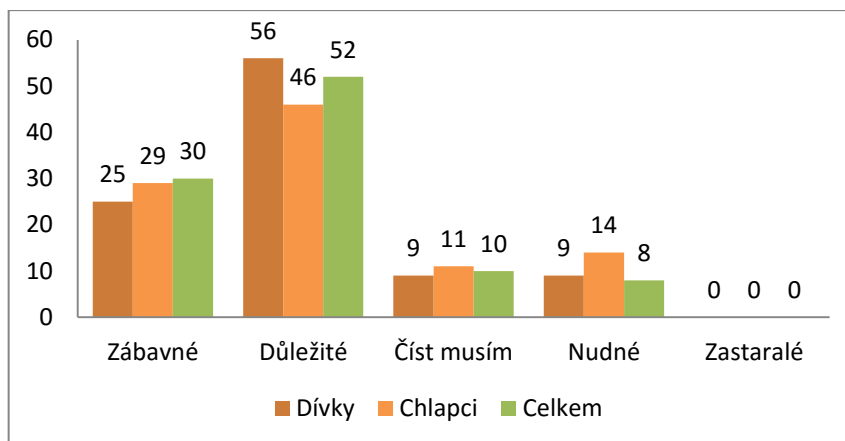

Graf 4: Oblíbenost výuky českého jazyka v procentech

V následující otázce jsme se ptali žáků na jejich postoj k četbě. Na výběr měli z pěti možností a nejčastěji volená možnost byla varianta číslo dvě *Čtení je důležité pro vzdělání a rozšiřování slovní zásoby*, ztotožnilo se s ní 52 % dotázaných (viz Tab. 6; Graf 5).

	Dívky	Chlapci	Celkem	Dívky %	Chlapci %	Celkem %
Zábavné	8	8	18	25	29	30
Důležité	18	13	31	56	46	52
Číst musím	3	3	6	9	11	10
Nudné	3	4	5	9	14	8
Zastaralé	0	0	0	0	0	0

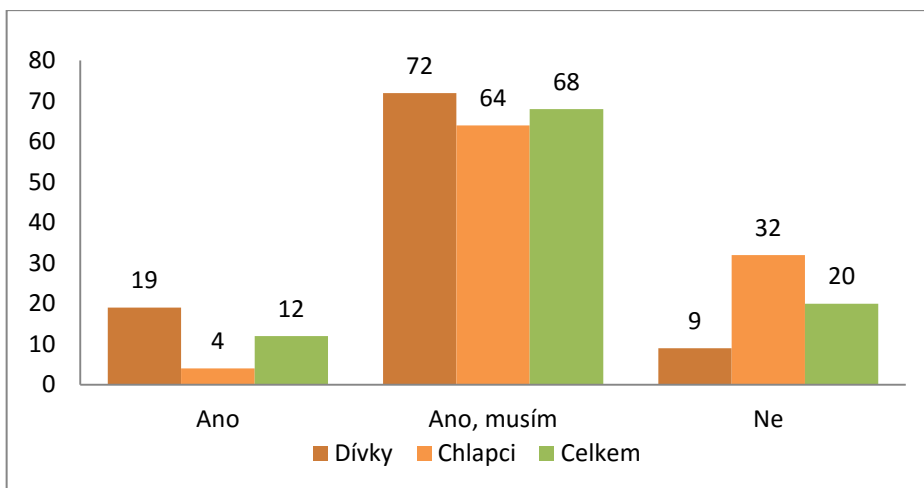
Tab. 6: Důležitost čtení

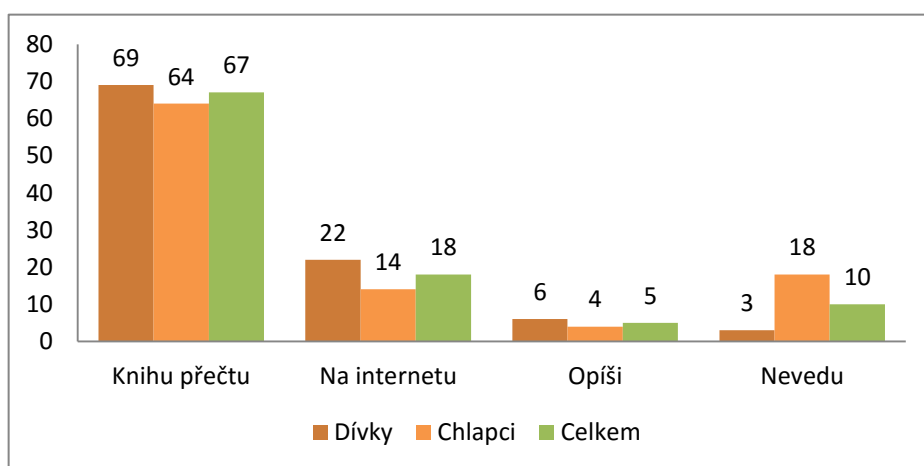
Graf 5: *Důležitost čtení v procentech*

Z odpovědí na dotazníkové otázky čtyři a pět (viz Příloha 1) nám vyplynulo, že dotazovaní žáci mají povinnost v českém jazyce vést si čtenářský deník, dokazuje to skutečnost, že nejčastější odpověď byla *Ano, vedu ho, protože musím (škola)*. (viz Graf 6). Pokud některý žák vůbec nečte, tvorba čtenářského deníku by jej k četbě měla přivést.

Otázka číslo čtyři navazuje na otázku číslo pět, zde jsme se setkali s nesrovnalostmi v odpovědích. Předpoklad byl takový, že pokud žák na otázku číslo čtyři *Vedeš si svůj čtenářský deník?* odpoví *Čtenářský deník si nevedu.*, odpoví totožně i na otázku číslo pět *Z čeho čerpáš při tvorbě čtenářského deníku?* Tento předpoklad se nepotvrdil. Na otázku *Vedeš si svůj čtenářský deník?* odpovědělo *Čtenářský deník si nevedu.* celkem 20 % žáků (viz Graf 6). Na otázku *Z čeho čerpáš při tvorbě čtenářského deníku?* Odpovědělo *Čtenářský deník si nevedu.* 10 % dotázaných (viz Graf 7). Tuto skutečnost si lze vysvětlit jako nepozornost žáků při čtení zadaných otázek a odpovědí.

Graf 6: Vedení čtenářského deníku v procentech

Graf 7: Čerpání informací při tvorbě čtenářského deníku v procentech

Otázkami číslo šest, sedm a osm v dotazníku (viz Příloha 1) jsme posuzovali zájem žáků o četbu. Rozdělili jsme je dle odpovědí na uvedené otázky. Do první skupiny byli zařazeni žáci, kteří odpovídali kladně na dotazy *Co nejraději čteš?*, *Jakému žánru dáváš přednost?*, *Jak často se ze své vůle věnuješ četbě?*, a jejich odpovědi se týkaly aktivní četby, to znamená, že označili odpovědi jako například *Nejraději čtu literaturu, která je pro mě zábavná.*, *Čtu raději delší knihy, jako jsou romány.*, *Četbě se věnuji každý den, několikrát za týden.* Do druhé skupiny byli zařazeni žáci, kteří odpovídali spíše pasivně například *Nečtu*. Na otázku *Jakému žánru dáváš přednost?* zadrželi odpověď *Jiné* a dodali *Žádnému žánru, protože nečtu* nebo se četbě věnují několikrát za rok nebo vůbec.

Žák, který se četbě věnuje, má podstatně vyšší průměrný počet slov ve svém písemném projevu než žák, který se četbě nevěnuje (viz Tab. 7; Graf 8).

Průměrný počet slov žáka, který se četbě věnuje	137
Průměrný počet slov žáka, který se četbě nevěnuje	92

Tab. 7: Souvislost četby a průměrného počtu slov

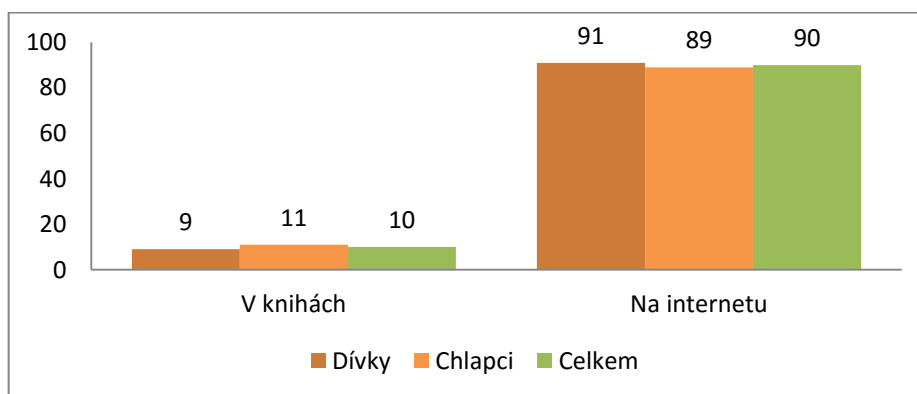

Graf 8: Souvislost četby a průměrného počtu slov

Předposlední otázka směřovala k zjištění skutečnosti, kde žáci nejčastěji hledají informace. Po vyhodnocení dotazníkového šetření jsme zjistili, že 90 % dotazovaných žáků sedmých tříd hledá informace na internetu a pouhých 10 % v knižních publikacích (viz Tab. 8; Graf 9).

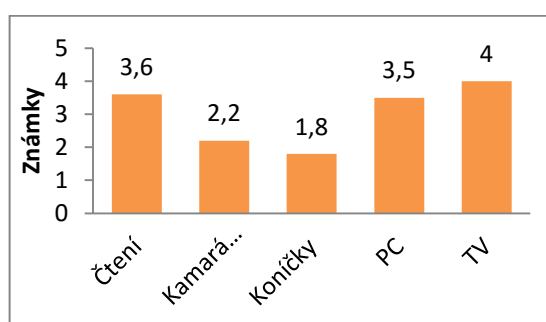
	Dívky	Chlapci	Celkem	Dívky %	Chlapci %	Celkem %
V knihách	3	3	6	9	11	10
Na internetu	29	25	54	91	89	90

Tab. 8: Zdroje informací

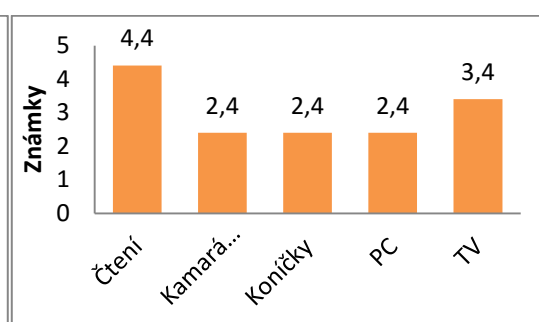

Graf 9: Zdroje informací v procentech

Poslední, jedenáctá otázka směřovala k zjištění, jakým volnočasovým aktivitám dávají dotazovaní přednost. Žáci zde měli za úkol oznámkovat předepsané aktivity jako ve škole, a tedy je seřadit od nejlepší po nejhorší. Objevují se jiné preference mezi dívkami a chlapci. Dívky nejlepší průměrnou známkou ohodnotily své koníčky, na druhém místě setkávání se s přáteli, na třetím trávení času na počítači, na čtvrtém čtení a nejhorší průměrnou známkou získalo sledování televize (viz Graf 10). U chlapců byly vyrovnané následující aktivity – kamarádi, koníčky a počítač s průměrnou známkou 2,4. Televize se umístila na předposledním místě a poslední obsadilo čtení s průměrnou známkou 4,4 (viz Graf 11).

Graf 10: Průměrná známka aktivit
u dívek

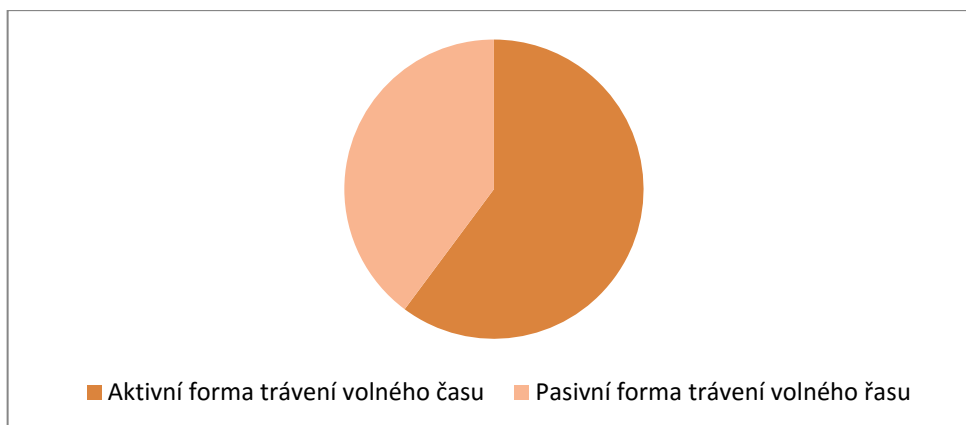

Graf 11: Průměrná známka aktivit
u chlapců

S ohledem na slovní zásobu jsme také porovnávali vztah trávení volného času s průměrným počtem slov. Žáci byli rozděleni do dvou skupin. Do první skupiny byli zařazeni ti, kteří tráví svůj volný čas se svými přáteli, věnují se koníčkům nebo četbě čili tráví svůj volný čas aktivně. Do druhé skupiny spadají ti, kteří dávají přednost počítači a sledování televize, tedy pasivní způsob trávení volného času. Z tabulky 9 a grafu 12 vyplývá, že žák, který tráví svůj volný čas aktivní formou, má v průměru o 46 slov více než žák, jenž svůj volný čas tráví pasivněji.

Žák, který tráví svůj volný čas aktivní formou	136
Žák, který tráví svůj volný čas pasivní formou	90

Tab. 9: Průměrný počet slov s ohledem na využití volného času

Graf 12: Průměrný počet slov s ohledem na využití volného času

13.1 Potvrzení nebo vyvrácení předpokladů

Pro potvrzení nebo vyvrácení předem stanovených předpokladů jsme využili získané a zpracované informace z dotazníkového šetření a popisu obrázku od žáků sedmých tříd základních škol.

Předpoklad 1

Předpokládáme podobnou úroveň slovní zásoby a vyjadřovacích schopností u dívek a chlapců vzhledem k tomu, že jsou ve stejném ročníku základních škol a ve stejné věkové hranici 12–14 let.

Tento předpoklad můžeme vyvrátit na základě tabulky číslo 2 a grafu číslo 1. Celkem vyplnilo dotazník a popsalo obrázek 60 žáků ve věku 12–14 let. Zjistili jsme, že průměrný počet slov u žáka této věkové hranice je 117 slov. Po rozdělení na dívky a chlapce jsme průměrný počet slov přepočítali. U dívek byl průměrný počet slov 148 a u chlapců 82, to je o celých 66 slov méně. Z tohoto šetření vyplývá, že dívky použily průměrně více slov než chlapci.

Předpoklad 2

Žáci s lepším prospěchem, tím myslíme klasifikaci známkou jedna nebo dva, z českého jazyka, budou mít popis obrázku lépe vystavěný, slovní zásobu větší a pestřejší než žáci s horším prospěchem, tedy s klasifikací známkou tři nebo čtyři.

Zde vycházíme z otázky číslo 1 v dotazníku (viz Příloha 1). V tabulce číslo 3 můžeme vyčíst procentuální zastoupení známek z českého jazyka. Největší procentuální zastoupení (40 %) má klasifikace dva, klasifikace tři má 32 %, klasifikace jedna 23 %

a 5 % má klasifikace čtyři. Můžeme spatřit rozdíly mezi známkami dívek a chlapců. Největší procentuální zastoupení u dívek i chlapců získala známka dva, u dívek 38 % a u chlapců 43 %. Dále už můžeme vidět rozdíly, zatímco z dívek získalo jedničku 34 %, z chlapců 11 %. Zámka tři má zastoupení 25 % u dívek a 39 % u chlapců. Pro klasifikaci čtyři jsou to 3 % u dívek a 7 % u chlapců.

U žáků, kteří mají lepší prospěch z českého jazyka (klasifikace jedna nebo dva), byl zjištěn průměrný počet slov 122. Ti, kteří jsou klasifikováni z českého jazyka známkou tři nebo čtyři, mají v průměru o 13 slov méně, tedy 109 slov (viz Tab. 4; Graf 3). Rozdíl mezi průměrným počtem slov žáků s klasifikací jedna nebo dva a žáků s klasifikací dva nebo tři není velký. Projevuje se až v písemné práci. Pro názornost uvedeme několik úryvků z písemných projevů žáků v původním znění i s chybami, abychom zachovali autentičnost.

Úryvky z písemných projevů žáků, kteří jsou ohodnoceni známkou z českého jazyka jedna nebo dva.

Obrázek autora Josefa Lady vystihuje zimní radovánky dětí. V popředí můžeme vidět 6 dětí. Z toho jsou na obrázku 2 děvčata a čtyři chlapci. Děti jsou teple oblečeny. Chlapec, který je na levé straně táhne dřevěné sánky, na kterých je malinkatý sněhulák.(...) Pod kopcem je velký dům. Dům má tyrkysové zbarvení a překrásné štítý. Na kopci je kostel a kolem kostela hřbitov. Kopec je posázený listnatými stromy.(...) Obrázek z roku 1952 se mi líbil, naladil mě do zimní atmosféry.

Popis má celkem 161 slov.

Na obrázku jsou veselé děti hrající si se sněhem. Všude okolo je tolik sněhu. To už u nás dlouho nebylo. Je vidět že tam opravdu hodně mrzne protože se pěkně kouří z komínu.(...) Určitě bych v té době chtěla žít musela být sranda atd. Hlavně teď každý sedí u počítače a nikdo nechce jít ven. Upřímně si myslím že ty děti si užívali života více než my.(...)

Popis má celkem 314 slov.

Každé dítě popis pojalo trochu jinak, v prvním úryvku se jedná o prostý popis obrázku na konci s hodnocením. Druhý úryvek v první části obsahuje popis obrázku a v druhé, jak můžeme vidět, autorovu osobní reflexi a zhodnocení dnešního způsobu života.

Úryvky žáků, kteří jsou ohodnoceni známkou tři nebo čtyři z českého jazyka.

Je tam sníh. Jsou tam stromy. Děti tam mají sněhuláky. Jsou tam děti i dospělí lidé. Je tam hodně baráků. I kostel. Lítají tam ptáci. Děti bobujou. Je tam takový to na vodu (nevím jak se to jmenuje).(…) Padá sníh. Jsou tam kameny. Každý z lidí má čepici. Každý dům má vrata. Ten kostel je na kopci.

Popis má celkem 76 slov.

Obrázek je barevný. Je na něm šest lidí. Jsou tam dva sněhuláci. Odehrává se to v Zimně.(…) Na obrázku je také kostel. Kostel je růžový. Na obrázku je čtrnáct stromů. Na obrázku je deset křížků. Na obrázku je jeden komín.

Popis má celkem 60 slov.

Na první pohled vidíme rozdíl mezi popisem žáků, kteří jsou hodnoceni známkou jedna nebo dva, a těmi, kteří mají známky tři nebo čtyři. Rozdíl je jak v celkovém počtu slov, tak i ve výstavbě textu. Žáci se známkou jedna nebo dva z českého jazyka se nad prací zamysleli a detailně popsali obrázek, zatímco ti, kteří jsou klasifikováni známkou tři nebo čtyři, ve strohých větách popsali, co na obrázku vidí. Proto byl druhý předpoklad správný.

Předpoklad 3

Žáci, kteří se aktivně věnují četbě, budou v písemném projevu zdatnější a jejich slovní zásoba bude širší než u žáků s menším zájmem o četbu.

Pravdivost či nepravdivost předpokladu měly objasnit odpovědi na otázky pět, šest, sedm a osm (viz Příloha 1). Zjišťovali jsme, kteří žáci se věnují četbě aktivně a kteří nikoliv. Posléze jsme spočítali průměrný počet slov u aktivních čtenářů a u pasivních. Výsledek je následující. Žáci, kteří se četbě věnují, mají průměrný počet slov 137. U těch, kteří se četbě nevěnují pravidelně nebo vůbec byl, zjištěný průměrný počet slov 92, to je v průměru o 45 slov méně (viz Tab. 7, Graf 8). Toto zjištění potvrzuje předpoklad číslo tři, tedy souvislost mezi četbou a slovní zásobou.

Předpoklad 4

U žáků, kteří tráví svůj volný čas aktivně, se předpokládá početnější slovní zásoba.

Žáci v jedenácté otázce v dotazníku (viz Příloha 1) měli ohodnotit volnočasové aktivity podle oblíbenosti známkami 1–5. Hodnotili celkově pět aktivit – čtení, chození ven s přáteli, koníčky, počítač a sledování televize. Tyto aktivity jsme rozdělili na aktivní a pasivní. Mezi aktivní řadíme čtení, chození ven s kamarády a koníčky, mezi pasivní sledování televize a čas strávený u počítače. Průměrný počet slov žáka, který tráví svůj volný čas aktivní formou, je 136, zatímco u žáka, jenž volí pasivní způsob trávení času je to v průměru 90 slov, tedy o 46 slov méně. Tyto čísla předpoklad potvrzují (viz Tab. 9; Graf 12).

Také jsme sledovali skutečnost, jestli se liší trávení volného času u dívek a chlapců (viz Graf 10; Graf 11). Dívky nejvíce preferují koníčky (průměrná známka 1,8), na druhém místě je chození ven s přáteli (průměrná známka 2,2), třetí místo obsadil počítač (3,5), čtvrté četba (3,6) a páté místo získalo sledování televize s průměrnou známkou 4,0.

U chlapců byly tři aktivity zcela vyrovnané. Koníčky, scházení se s kamarády a trávení času na počítači získaly průměrnou známku 2,4. Následovalo sledování televize (3,4) a na posledním místě skončila četba s průměrnou známkou 4,4.

Dívky hodnotily lépe aktivity, které spadají do aktivně stráveného času, zatímco chlapci více preferují trávení času u počítače a sledování televize, tedy pasivnější způsob volnočasových aktivit.

Závěr

V bakalářské práci jsme se zabývali otázkami ontogeneze řeči. V první části byla teoreticky zpracována témata týkající se vývoje řeči. Teoretická část je podložena informacemi z odborné literatury. Okrajově byly popsány vědní disciplíny týkající se ontogeneze řeči. Rozpracován byl i samotný pojem ontogeneze a historický vývoj vědeckého zkoumání řeči. Také jsme uvedli důležitost biologických a sociálních faktorů při tvorbě řeči u jednotlivce.

Druhou část teoretické práce jsme věnovali samotnému vývoji řeči u jedince. Shrnuli jsme všechna stadia vývoje řeči na základě studia odborné literatury. Dále jsme se věnovali i poruchám řeči a problematice slovní zásoby, na kterou navazuje výzkumná část.

Ve výzkumné části jsou výsledky dotazníkového šetření a písemných projevů žáků sedmých tříd popsány slovně a pro lepší orientaci a přehlednost i pomocí grafů a tabulek. V závěru jsou potvrzeny nebo vyvráceny předem dané předpoklady. Výzkum se zabýval vztahem četby a slovní zásoby a zúčastnili se ho žáci sedmých tříd základních škol. Zajímavé bylo zjištění, že více než polovina žáků si uvědomuje důležitost četby a ztotožňuje se s názorem, že je důležitá pro vzdělání a rozšiřování slovní zásoby, ale ve skutečnosti velký zájem o četbu neprojeví. Čtení knih se totiž mezi volnočasovými aktivitami objevilo u dívek na čtvrtém místě a u chlapců až na pátém čili posledním místě. V dnešní době neomezených možností dávají žáci přednost svým koníčkům, kamarádům a aktivitám na počítači před četbou.

Celkový průměrný počet slov v krátkém písemném projevu u dotazovaných žáků ve věkové hranici 12–14 let byl zjištěn 117 slov u jednotlivce. Aktivnější čtenář dosáhl ovšem průměrné hodnoty 137 slov. Žák, který se četbě věnuje méně, měl průměrný počet slov 92. Byl potvrzen fakt, že četba je důležitým faktorem při rozšiřování slovní zásoby, že je vzdělávacím prostředkem a vede k podněcování jazykových i komunikačních schopností.

Seznam použité literatury

1. BEZDĚKOVÁ, Jana. *Učíme naše dítě mluvit*. Velké Bílovice: TeMi CZ, 2008. ISBN 978-80-87156-02-5.
2. BULISOVÁ, Jiřina. *Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích A-L*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2003. ISBN 80-7181-938.
3. CVRČEK, Václav. *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1743-5.
4. ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství, 2000. ISBN 80-85866-57-9.
5. ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, a.s., 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.
6. ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1946-0.
7. KARLÍK, Petr a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8.
8. KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. Praha: Grada, 2006. ISBN 978-80-247-1110-2.
9. KUTÁLKOVÁ, Dana. *Budu správně mluvit. Chodíme na logopedii*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3687-7.
10. KUTÁLKOVÁ, Dana. *Průvodce vývojem dětské řeči*. Logopedická prevence. Praha: Galén, 2009. ISBN 978-80-7262-598-7.
11. LEJSKA, Mojmír. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno: Paido, 2003. ISBN 80-7315-038-7.

12. MACHOVÁ, Jitka. *Biologie člověka pro učitele*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-7184-867-7.
13. OHNESORG, Karel. *O mluvním vývoji dítěte*. Praha: Jednota českých filologů, 1948.
14. OREL, Miroslav a Věra FACOVÁ. *Člověk, jeho mozek a svět*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2617-5.
15. PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3181-0.
16. SMOLÍK, Filip a Gabriela MÁLKOVÁ. *Vývoj jazykových schopností v předškolním věku*. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4240-3.
17. STYBLÍK, Vlastimil. *Základní mluvnice českého jazyka*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2007. ISBN 80-7235-018-8.
18. ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. *Klinická logopedie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-546-6.

Internetové zdroje

1. *E-learningová podpora mezioborové integrace výuky tématu vědomí na UP Olomouc* [online]. 2012 [cit. 2015-07-31]. Dostupné z: <http://pfyziolfup.upol.cz/castwiki/?p=2661>.
2. HRADÍLEK, Jaromír. *CJA001: Úvod do studia českého jazyka* [online]. Brno 2007, str. 17 [cit. 2015-07-27]. Dostupné z: http://www.edison23.net/dir/school/PLIN/01sem/CJA001_Uvod_do_studia_cj/prednasky_scripta.pdf.

3. NOVOTNÝ, Ivan. *Biologie člověka* [online]. Praha: Fortuna, 2003. ISBN 80-7168-819-3. [cit. 2015-07-31] Dostupné z: http://skolajecna.cz/biologie/Sources/Photogallery_Detail.php?intSource=1&intImageId=336.
4. NOVOTNÝ, Ivan. *Biologie člověka* [online]. Praha: Fortuna, 2003. ISBN 80-7168-819-3. [cit. 2015-07-31] Dostupné z: http://skolajecna.cz/biologie/Sources/Photogallery_Detail.php?intSource=1&intImageId=277.
5. Poradte.cz. *Poradna pro jakoukoliv otázku* [online][cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <https://www.poradte.cz/skola/4823-kolik-zname-slov.html>.
6. Portál, s.r.o. *Psycholingvistická charakteristika řeči dětí mladšího školního věku* [online][cit.2015-11-23].Dostupné z: <http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=16144>.
7. PRŮCHA, Jan. O psycholingvistice. *Slovo a slovesnost* [online]. 1965, roč. 26, č. 1, str. 67-73 [cit. 2015-07-28]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1332>.
8. ROMPORTL, Milan. Český přínos k studiu dětské řeči. *Naše řeč* [online]. 1960, roč. 43, č. 7-8 [cit. 2015-07-28]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4773>.
9. *Sensagent-slovník* [online]. [cit. 2015-07-28]. Dostupné z: <http://dictionary.sensagent.com/Psycholingvistika/cs-cs/>.
10. UHLÍŘOVÁ, Ludmila. Úvod do psycholingvistiky. *Naše řeč* [online]. 1993, roč. 76, č. 2 [cit. 2015-07-28]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7126>.

Seznam příloh

Příloha 1: *Dotazník k výzkumu čtenářství se zaměřením na slovní zásobu v krátkém písemném projevu žáků sedmých tříd základních škol*

Příloha 2: *Obrázek Josefa Lady Sáňkující děti*

Příloha 1:

**Dotazník k výzkumu čtenářství se zaměřením na slovní zásobu v krátkém
písemném projevu žáků sedmých tříd základních škol**

Dotazník bude použit pro účely výzkumné části bakalářské práce.

Křestní jméno:

Věk:

Třída:

1. Tvá výsledná známka z českého jazyka na konci 6. třídy byla:
 - jednička,
 - dvojka,
 - trojka,
 - čtyřka.

2. Co tě nejvíce baví z výuky českého jazyka:
 - sloh,
 - literatura,
 - mluvnice,
 - nic, český jazyk mě nebaví.

3. Co si myslíš o čtení?
 - Čtení je zábavné.
 - Čtení je důležité pro vzdělání a rozšiřování slovní zásoby.
 - Čtu, protože musím (kvůli škole, rodičům ...).
 - Čtení je nudné.
 - Čtení knih je dnes už zastaralé a nepotřebné.

4. Vedeš si svůj čtenářský deník?
 - Ano, vedu si ho ve vlastním zájmu.
 - Ano, vedu ho, protože musím (škola).
 - Čtenářský deník si nevedu.

5. Z čeho čerpáš při tvorbě čtenářského deníku?
 - Knihu přečtu a zpracuji obsah.
 - Obsah knihy vyhledám na internetu.
 - Obsah knihy opíši z čtenářských deníků starších sourozenců nebo kamarádů.
 - Čtenářský deník si nevedu.

6. Co nejraději čteš?

- Literaturu, která je pro tebe zábavná (romány, komiksy, časopisy ...).
- Literaturu, která je potřebná při studiu ve škole (díla, která vybere paní učitelka do čtenářského deníku, učebnice ...).
- Literaturu, která je pro tebe naučná (dokumenty, různé články ...).
- Nečtu.

7. Jakému žánru dáváš přednost?

- Delší knihy jako jsou romány.
- Kratší knihy jako jsou povídky.
- Básně.
- Jiné

8. Jak často se ze své vůle věnuješ četbě?

- Každý den.
- Několikrát za týden.
- Několikrát za měsíc.
- Několikrát za rok.
- Nikdy (vůbec nečtu pro zábavu).

9. Povídáš si o své oblíbené literatuře s kamarády nebo rodiči?

- Ano.
- Ne.
- Občas.

10. Kde nejčastěji hledáš informace?

- V knižních publikacích.
- Na internetu.

11. Oznamkuj následující volnočasové aktivity (jako ve škole, 1 – nejlepší, 5 – nejhorší):

- Čtení.
- Chození ven s kamarády,
- Koníčky (zájmové kroužky, sport...).
- PC (hraní her, surfování na internetu, sociální sítě ...).
- Sledování televize.

Děkuji za vyplnění dotazníku.

Dále prosím popiš obrázek *Sáňkující děti* od Josefa Lady v rozsahu asi sedmnácti řádků.

Příloha 2:

